

ÖZEL BÖLÜM / SPECIAL SECTION

ARAŞTIRMA MAKALESİ / RESEARCH ARTICLE

Yayın Geliş Tarihi / Received: 14.08.2023

Yayına Kabul Tarihi / Accepted: 11.06.2024

Bu makale için önerilen kaynak gösterimi / To cite this article (Chicago, 17-A sürüm / Chicago, 17th A):

Tauscher, Soner., Eskicioğlu, Yiğit Cem. "İnsandışılaştırmanın Antik Kökenleri ve Aydınlanma Dönemine Etkisi". *Uluslararası Suçlar ve Tarih / International Crimes and History* 25, (2024): 73-106.

İNSANDIŞILAŞTIRMANIN ANTİK KÖKENLERİ VE AYDINLANMA DÖNEMİNE ETKİSİ

Soner TAUSCHER*

Dr. Öğr. Üyesi

*Sakarya Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü,
Uluslararası İlişkiler Pr., Sakarya, Türkiye, sonert@sakarya.edu.tr
ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0001-7310-5661>*

Yiğit Cem ESKİCİOĞLU**

Arş. Gör.

*Sakarya Üniversitesi, Diaspora Çalışmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi,
Sakarya, Türkiye, yigiteskicioglu@sakarya.edu.tr
ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0002-4587-9544>*

Öz: *Bu çalışma, düşünce tarihi boyunca Batı düşünce dünyasının önde gelen filozoflarının insan doğası, toplumsal ve siyasal düzen, ırk kavramı ve kölelik üzerine görüşlerinin günümüzde mevcut olan ırkçılık, ayrımcılık ve özellikle insandışılama gibi suçlara nasıl katkı sağladığını araştırmaktadır. İnsandışılamanın felsefi kökenlerine yolculuk aynı zamanda felsefi antropoloji çalışmalarını da eleştirel bir analize tabi tutmayı zorunlu kılmaktadır. İnsanlık, tarih boyunca pek çok farklı dönemden geçerek ideal "insan"ı tanımlamış ve kendisinden farklı kişi ve grupları kendisiyle aynı insani hiyerarşide görmemiştir. Bu durumun ortaya çıkmasını açıklamada entelektüel tartışmalar etkili bir rol oynamaktadır. Çalışmada öncelikle modern dönem insandışılamanın,*

* <https://doi.org/10.54842/ustich.1342677>

** <https://doi.org/10.54842/ustich.1342677>

sosyal psikoloji alanındaki farklı kavramsallaştırmalar üzerinden bir çerçevesi çizilmiş, ardından insandışılaştırma ile ırkçılık arasındaki kesişimsel ilişki tartışılmıştır. Sonrasında insandışılaştırmanın felsefi kökenlerinin gün yüzüne çıkarılması adına Antik Yunan ve Aydınlanma felsefesi filozoflarının metinleri, kendi grupları dışındaki belirli gruplara yönelik söylemleri üzerinden incelenmiştir. Çalışmanın sonunda gerek Antik Yunan felsefesinde gerekse de Aydınlanma felsefesinde “biz” ve “biz kimiz” kavrayışına dair tanımlama kaygısının, hiyerarşik bir şekilde dış grubu iç gruptan ayırma motivasyonuna ve sömürünün meşrulaştırılmasına hizmet ettiği, bu durumun neticesinde de günümüzdeki insandışılaştırmanın felsefi kökenini oluşturduğu görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: *İnsandışılaştırma, Irkçılık, Kölelik, Antik Yunan Felsefesi, Aydınlanma Felsefesi*

ANCIENT ORIGINS OF DEHUMANIZATION AND ITS IMPACT ON THE ENLIGHTENMENT

Abstract: *This study explores how the views on human nature, social and political order, and the concept of race and slavery held by prominent philosophers of the Western intellectual world throughout the history of thought have contributed to contemporary crimes of racism, discrimination, and dehumanization. The journey to the philosophical origins of dehumanization also necessitates a critical analysis of philosophical anthropological studies. Throughout history, humanity has defined the ideal “human” through many different periods and has not seen people and groups different from themselves at the same human hierarchy. Intellectual controversies play an influential role in explaining the emergence of this situation. In this study, firstly, a framework of dehumanization in the modern period is drawn through different conceptualizations in the field of social psychology. Afterward, the intersectional relationship between dehumanization and racism is discussed. Finally, to uncover the philosophical roots of dehumanization, the texts of Ancient Greek and Enlightenment philosophers were analyzed through their discourses on groups other than their own. Consequently, in Ancient Greek and Enlightenment philosophy, the concern for defining the conception of “us” and “who we are” serves as the motivation to separate the out-group from the in-group in a hierarchical way and to legitimize exploitation.*

Keywords: *Dehumanization, Racism, Slavery, Ancient Greek Philosophy, Enlightenment Philosophy*

Giriş

İnsandışılaştırma; tarihi ve felsefi kökenleri derinlere uzanan, dünya çapında bir insanlık suçu olmakla birlikte günümüzde artan göç hareketlerinin etkisiyle ve toplumlarda yerelden farklı grupların görünürlüğüünün artmasıyla giderek daha çarpıcı bir hal almaktadır. Kişileri veya grupları insanlıktan yoksun olarak algılamak ve yansıtmak olarak tanımlanabilecek davranışlara “insandışılaştırma” adı verilmektedir. Günümüzde en sık rastlanılan nefret suçlarının başında gelen insandışılaştırma, medyada, siyasetçilerin söylemlerinde, sokakta, okullarda, toplu taşıma araçlarında ve diğer birçok kamusal alanda doğrudan veya örtük biçimlerle farklı boyutlarda karşımıza çıkmaktadır. Haber kanallarında ve yazılı basında “parazitlere” benzetilen mülteciler, stadyumlarda muz gösterilen veya maymun sesi çıkartılarak kışkırtılmaya çalışılan Afrika kökenli sporcular, etik dışı yöntemlerle tıbbi deneylerde kullanılan insan denekler insandışılaştırılan grupların başında gelmektedir.

Her ne kadar insandışılaştırmada kullanılan dil ve yabancıya karşı geliştirilen aşağılayıcı metaforlar, mitler ve mecazlar günümüze ait gibi görünse de altında daha derin felsefi ve sosyolojik tarihi fenomenler yatmaktadır. Örneğin; Afrikalılara muz gösterilmesi onları maymun olarak insandışılaştırılmalarını dışa vurmakla beraber bu galiz davranışı evrim teorisi ve Sosyal Darwinizm düşüncesinden ayrı düşünmek mümkün değildir. Charles Darwin’den çok daha önce 1684 yılında François Bernier ya da 1735’te Carl von Linné gibi antropolog ve botanikçiler insanları renklerine/ ırklarına göre sınıflandırmaya başlamıştır. Bernier, dünyanın coğrafi olarak değil insan türlerine ya da ırklarına göre yeniden tanımlanmasını önermiştir.¹

Döneminin en önemli ve etkili bilim insanlarından Carl von Linné, 1735 yılında yayımlanmış olan *Systema Naturae* adlı eserinde Aristoteles’in *Hayvanların Tarihi Üzerine* başlıklı eserinden beri ilk defa insanı hayvanlar âlemi içerisinde ele almış ve coğrafi olarak Avrupalı, Amerikalı, Asyalı ve Afrikalı olmak üzere dört gruba ayırmıştır. Kitabın 1758 yılındaki onuncu baskısında insanları memeliler sınıfında primatlar takımının altında konumlandırmıştır. İnsanı iki türe ayıran Linné, gündüz- çağdaş insan ve gece insanı- mağara adamı/Orang-Utan, insan türünü kendi arasında mizaç ve postür gibi farklı niteliklerle donatmıştır.

¹ François Bernier, “A New Division of the Earth, according to the Different Species or Races of Men who Inhabit It,” *Journal des Scavans* 12, (1684): 148–55.

Buna göre Avrupalı insan beyaz, kaslı, neşeli, canlı ve kaygısız mizaçlı (*sanguineus*), Amerikalı yerliler kırmızı, dik duruşlu, çabuk heyecanlanan ve sinirlenen, dengesiz, öfke nöbetlerine yatkın (*cholericus*), Asyalılar sarı, hüzünlü, güvensiz, sert duruşlu ve eleştiren (*melancolicus*) ve Afrikalılar siyah, yavaş, sessiz, beceriksiz (*phlegmaticus*) ve gevşek duruşlu olarak tanımlanmıştır.² İnsandışılaştırmanın nitelik (insan olmaya atfedilen pozitif nitelikler) ve metafor temelli (bir insan grubunun hayvan veya cansız bir varlık olarak gösterilmesi) yaklaşımının her ikisini de aydınlanma döneminde görmek mümkündür. Linné'nin İsveç kralının kişisel doktoru olması, kral tarafından soylu sınıfına aldırılması ve Avrupa'nın en önde gelen akademi cemiyetlerine üye olmasından ve kendisinin kitabının onuncu baskısında insanı "homo sapiens" olarak tanımlamasının günümüzde de kabul görmesinden de anlaşılacağı üzere döneminin bilim dünyası üzerindeki etkisi tartışılmazdır. Aynı dönemde birçok antropoloji, botanik, tıp ve morfolojiyle ilgilenen saygın bilim insanının kraniometri (kafatası ölçümü) ile ilgilendiği bilinmektedir. Kafatası ölçümleri ile insanlar ırklara ayrılmakta ve gruplandırılan ırklara belli başlı özellikler ya da hayvansal nitelikler atfedilmektedir. İşte bu dönemde de kafatası ölçümleri sonucu Afrika kökenlilerin insan ile maymun arasında kalan ve maymuna daha yakın bir ırkı temsil ettiği yönünde sözde bilimsel veriler ortaya konmuş ve bu yanlış kanaatler günümüze kadar gelen insandışılaştırmanın temelini oluşturmuştur. Benzer bir durum günümüzde sığınmacı, mülteci hatta göçmenlerin parazite benzetilmesinin kökenlerinde de görülebilir. Bu tür parazit, kan emici, tembel, işe yaramaz, toplumu bozucu olduklarına yönelik söylemleri Avrupa'da 12. yüzyıldan itibaren Müslümanlara ve Yahudilere karşı Hristiyanların kullandığının bilinmesi önemlidir. Coğrafi keşiflerle birlikte özellikle Amerika kıtası, Avustralya, Tasmanya ve Yeni Zelanda gibi yeni bulunan coğrafyalarda yaşayan insanların Batılılar tarafından "geri kalmış ırklar" olarak sınıflandırması günümüz ırk tartışmalarının ve post-sömürgeciliğin odağını oluşturmaktadır. Dolayısıyla, çalışmada öncelikle çağdaş insandışılaştırma kavramsallaştırmaları ele alınacak sonrasında insandışılaştırmanın Antik Yunan'da başlayan tarihi ve Aydınlanma çağı dediğimiz 17. ve 18. yüzyıllardan başlayarak önde gelen filozofların eserlerinde yer verdikleri ırksal sınıflandırmalarına olan etkisi üzerinde durulacaktır. Bu bağlamda, insandışılaştırma olarak adlandırılan nefret suçunun entelektüel tartışmalara konu olan tarihi açığa çıkartılmaya çalışılacaktır.

2 Eckhard Rohrmann, *Mythen und Realitäten des Anders-Seins: Gesellschaftliche Konstruktionen seit der frühen Neuzeit* (Wiesbaden: VS Verlag für Sozialwissen, 2007), 95.

İnsandışılaştırma Kavramsallaştırmaları

İnsandışılaştırmanın felsefi ve sosyolojik kökenlerine girmeden önce çalışmada kavramın güncel kullanımları ele alındıktan sonra i içe geçen ırkçılık ve insandışılaştırma kavramlarının farklılıklarına ve benzerliklerine değinilecektir. İnsandışılaştırma ile alakalı yaklaşımlar bahsi geçen kavramın, ne tür olgularla ilişkilendirilmesine dair çıkarımları içerirken insandışılaştırma teorileri ise insandışılaştırmanın nasıl çalıştığına, psikolojik, politik ve sosyal dinamiklerine ilişkin görüşleri barındırmaktadır.³ Bununla birlikte, literatürde filozofların görüşleri ve insandışılaştırma arasındaki ilişkiyi inceleyen çalışmalar sınırlıdır.⁴

İnsandışılaştırma kavramının nedenlerinin, etkilerinin ve sonuçlarının araştırıldığı alanların başında sosyal psikoloji gelmektedir. İnsandışılaştırma, sosyal psikoloji alanında gruplar arası ilişkilerin ve gruplar arası çatışmaların incelenmesinde merkezi bir kavram haline gelmiştir.⁵ İnsandışılaştırma araştırmalarının kökleri uzun bir süre boyunca sosyal bilimcilerin sormuş oldukları “insanlar birbirlerine nasıl ve neden bu Şekilde davranmaktadır” ve “farklı grupların savaşlar, soykırımlar ve katliamlar neticesinde insandışılaştırmalarının nasıl mümkün olabildiği” düzleminde yer almaktaydı.⁶ Bununla birlikte, insandışılaştırma teorileri son 20 yılda sadece makro Şiddetin ıktısı olarak görülen olaylarda değil aynı zamanda toplumsal yaşamda yer alan farklı grupların birbirlerine karşı güncel yaklaşımını incelemek için mikro düzeyde de kullanılır hale gelmiştir.⁷

İnsandışılaştırmanın nasıl gerçekleştirildiğine dair çalışmalar en sık görülen iki insandışılaştırma yaklaşımının bulunduğunu belirtmektedir. Bu yaklaşımlar arasında bulunan *Nitelik Temelli İnsandışılaştırma*; belirli grupların insani özelliklerinin inkarına dayanmaktayken, *Metafor Temelli İnsandışılaştırma* ise belirli grupların insan dışı

3 David Livingstone Smith, *Making Monsters: The Uncanny Power of Dehumanization* (Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press, 2021), 9.

4 David Livingstone Smith, “Dehumanization, Essentialism, and Moral Psychology,” *Philosophy Compass* 9, (2014): 814.

5 Nour Kteily, Emily Bruneau, Adam Waytz ve Sarah Cotterill, “The Ascent of Man: Theoretical and Empirical Evidence for Blatant Dehumanization,” *Journal of Personality and Social Psychology* 109, no. 5 (2015): 901.

6 Tuure V yrynen ve Sari Laari-Salmela, “Men, Mammals, or Machines? Dehumanization Embedded in Organizational Practices,” *Journal of Business Ethics* 147, no. 1 (2018): 96.

7 Nick Haslam ve Michelle Stratemeyer, “Recent research on dehumanization,” *Current Opinion in Psychology* 11, (2016): 25.

varlıklara benzetilmesi yoluyla gerçekleşmektedir.⁸ Nitelik temelli insandışılaştırma yöntemi “Infrahumanization” (İnsanötekileştirme) adıyla anılmakta ve karşı gruba herhangi bir benzetme yapmaksızın sadece insani niteliklere yeterince sahip olmadıklarını ve bir insandan çok daha az değere sahip olduklarını aktarma yoluyla ortaya çıkmaktadır.⁹

Bu durumun en çarpıcı örneklerinin başında Avrupa ülkelerine ulaşmak için açık denizlerde hayatını kaybeden düzensiz göçmenler gelmektedir. Uluslararası Göç Örgütü’nün raporlarına göre Avrupa göç yollarında 2021-2022 yılları arasında bir yıl içerisinde 5.000’den fazla ölüm kaydedilmiştir.¹⁰ Pek çok kişi için alışagelen bir durum haline gelen düzensiz göçmenlerin ölümü, sadece birer istatistik halini almakta ve kaybedilen canlıların insan olduklarından daha çok Avrupa’nın bu göç akınından nasıl kurtarılacağı tartışılmaktadır. Düzensiz göçmenlerin istatistiksel bir veri değil de insan oldukları, ancak çocukların minik bedenlerinin sahile vurmasıyla aklımıza kazınan çarpıcı görüntüler eşliğinde gerçekleşmektedir. Hayatını kaybeden binlerce insanın, veri ve istatistiklerin ötesine geçerek birer “insan” oldukları Batı tarafından genellikle benzer trajik olaylar yaşandığında idrak edilmektedir.

Benzer bir tabloyu Leyens vd. Ruanda’da hayatını kaybeden Belçikalı askerler üzerinden ifade etmektedir. Ruanda’da yaşanan soykırım sırasında öldürülen 10 Belçikalı asker ülkelerinin TV ekranlarında, hayatını kaybeden milyonlarca Afrikalıdan pek çok kez daha fazla paylaşılmakta ve haber bültenlerinin aylarca ana odağı haline gelmekteydi.¹¹ İşte nitelik temelli insandışılaştırma herhangi bir insan dışı benzetmeye gidilmeksizin kendi grup üyelerini, “öteki” olarak görülen diğer grup üyelerinden daha insani olarak görme eğilimlerini ve bu kişilere karşı daha az insani özellikler atfedilmesini ifade etmektedir. Özellikle “öteki” grup üyelerine insana verilmesi gereken değerin verilmediği süreçlerde işlemektedir.

8 Steve Loughnan, Nick Haslam ve Yoshihisa Kashima, “Understanding the Relationship between Attribute-Based and Metaphor-Based Dehumanization,” *Group Processes & Intergroup Relations* 12, no. 6 (2009): 747–750.

9 Jacques-Philippe Leyens, Stephanie Demoulin, Jeroen Vaes, Ruth Gaunt ve Maria Paola Paladino, “Infrahumanization: The wall of group differences,” *Social Issues and Policy Review* 1, no.1 (2007).

10 The International Organization for Migration, “More than 5,000 Deaths Recorded on European Migration Routes since 2021: IOM”, <https://www.iom.int/news/more-5000-deaths-recorded-european-migration-routes-2021-iom> (erişim tarihi: 06.06.2023).

11 Leyens, “Infrahumanization,” 140.

Bunun en bariz ve yasal örneklerinden biri de bağımsızlığın ardından yeni kurulan 18. yüzyıl ABD Anayasası'nda "Beşte-üç Uzlaşma" maddesinde görülmektedir.¹² Beşte-üç Uzlaşma maddesine göre siyahiler, beyazların veya anayasanın aktardığı biçimiyle bir insanın beşte üçü değerinde olduklarının, yani siyahilere resmi yollarla daha az insanlık değeri atfedilmelerinin açık bir hukuki örneğidir.

Metafor temelli insandışılaştırma, insanüstülemeye göre daha açık şekillerde ve doğrudan kendisini göstermektedir. Bir kişiyi veya grubu hayvan, canavar, virüs, robot gibi insan dışı varlıklara benzeterek açığa çıkmaktadır. Bununla birlikte Haslam, insandışılaştırma yöntemlerinin "Hayvansal insandışılaştırma" ve "Mekanik insandışılaştırma" yoluyla ikiye ayrıldığını ifade etmektedir.¹³ İnsan benzersizliğinden temelini alan hayvansal insandışılaştırma; grupların maymun, ayı, haşarat gibi canlılara benzetilmesi düzleminde yer almaktadır.¹⁴ Fiziksel ve kalıtsal özelliklerin hayvanlara benzetilmesi şeklinde ortaya çıkabileceği gibi insan benzersizliğinin yani medeniyete sahip olma, rasyonel olma, ahlaklı olma, incelik sahibi olma ve olgun olma gibi insana özgü olduğu ifade edilen özelliklerin yoksunluğunda karşı grubu kültürsüzlük, ahlaksızlık, mantıksızlık, çocuksu olma özellikleriyle suçlayarak insana has özelliklerden daha çok hayvani özelliklere sahip olduklarını belirtme yoluyla kendisini göstermektedir.¹⁵ Aydınlanma döneminin insana verdiği değer üzerine ortaya çıkan insanın bu özelliklere sahip olması gerektiği algısı, bu özelliklerin olmadığı veya eksik olduğu düşünülen toplumlara veya gruplara yönelik insandışılaştırma faaliyetlerinin gerekçelendirilmesine neden olmaktadır. Dolayısıyla, felsefi düşüncenin insandışılaştırmaya etkisini araştırmak, insanlık dışı suçların entelektüel arka planını aydınlatması açısından önem kazanmaktadır.

Mekanik insandışılaştırma ise insan benzersizliğinden daha çok insanın doğasıyla ilintilidir. İnsan, doğası gereği duygu sahibi, derinlikli, insani sıcaklığa ve bilişsel açıklığa sahiptir. Öte yandan mekanik insandışılaştırmaya maruz kalanlar duygusuzlukla, yüzeysellik, soğuklukla ve pasif olmakla değerlendirilmektedir.¹⁶ Mekanik insandışılaştırma süreçleri özellikle insani duygulara sahip olmamayı ve

12 Nick Haslam, Stephen Loughnan, Catherine Reynolds ve Samuel Wilson, "Dehumanization: A new perspective," *Social and Personality Psychology Compass* 1, no.1 (2007): 409.

13 Nick Haslam, "Dehumanization: An Integrative Review," *Personality and Social Psychology Review* 10, no. 3 (2006): 257-60.

14 Haslam, "Dehumanization," 257.

15 Haslam, "Dehumanization," 257.

16 Haslam, "Dehumanization," 257.

makineleştirilme gibi farklı boyutları içermektedir. Özellikle hizmet sektöründe çalışan insanlara karşı müşterilerin, üstlerinin veya işverenlerin karşılarında bir insan yerine bir makine varmış gibi davranmalarında veya bir insanın yeterince sıcakkanlı bulunmaması yüzünden “buzdolabı” gibi bir makine ile ilişkilendirilmesi gibi benzetmeler aracılığıyla gerçekleşmektedir. İnsan doğasına karşı olduğu düşünülen bu özelliklerin ne şekilde gelişmiş oldukları da yine filozofların insanı ele alışlarında ve beyaz olmayan topluluklara yaklaşımlarında yatmaktadır. Bu bakımdan çalışmada insan olmayı belirleyen faktörler, insan doğası, ırklar ve kölelik üzerine felsefe tarihindeki yaklaşımlar ele alınarak insandışılaştırmanın felsefi kökenleri tartışılmaktadır.

İnsandışılaştırma ve İrkçilik

İnsandışılaştırmanın ilişkilendirildiği ve pek çok kez aynı bağlamda kullanıldığı terim ırkçılıktır.¹⁷ Bununla birlikte, evirilerek biyolojik boyutundan kültürel ırkçılık boyutuna geçen ırkçılık ve insandışılaştırma farklı yönleri sahiptir. İrkçilik, fiziksel ve biyolojik özelliklere dayandırılarak sınıflandırılan insan toplumlarının belli bir ırka ait olduğu inşasına dayanan bir ideoloji ve inanç sistemi haline gelirken insandışılaştırma ırktan bağımsız bir şekilde de gruplar arasında görülebilmektedir. Öte yandan, İnsandışılaştırma, ırkçılığın bir tezahürü ve dışavurumu haline getirilmekte, “ötekine” yönelik bir saldırı aracı olarak kullanılmaktadır. Bununla birlikte, insandışılaştırma, yabancı düşmanlığı, anti-semitizm, İslamofobi, sinofobi gibi pek çok ırkçılık kökenli düşünce biçimini kapsayan bir noktada, aslında diğer gruplara yönelik nefreti, kayıtsızlığı veya empati yoksunluğunu içerecek bir şekilde konumlanmaktadır. İnsandışılaştırma, toplumda nefret suçu olarak farklı gruplara yönelik gerçekleşmektedir ve ırkçılıkla kesişimsel bir ilişki içerisindedir. İnsandışılaştırmanın temel motivasyonu, ötekine karşı kimlik inşa etmektir. Bu süreç, kimliklerin üstünlüğünü vurgulamak veya ötekini uzaklaştırmak için kullanılmakta ve ötekine yönelik şiddeti, nefret söylemini veya ayrımcılığı, ötekinin “insan olmaması” gerekçesiyle meşrulaştırmaktadır.

Bar-Tal’ın insandışılaştırmayı da içeren *Etnosentrik Gayrimeşrulaştırma* teorisine göre:

¹⁷ Haslam, “Dehumanization,” 252.

“Etnosentrik gayrimeşrulaştırmanın iki ana nedeni vardır: Birincisi, dış grubu insanlıktan dışlamak için iç gruptan tamamen ayırma arzusu; ikincisi, dış grubu sömürme arzusudur. Çoğu durumda bu iki neden birbirini tamamlıyor olsa da mutlaka bir arada görünmeleri gerekmez. Etnosentrik gayrimeşrulaştırmanın bir örneği, Avrupalılar ve Amerikan yerlileri arasındaki ilk karşılaşmalarda meydana geldi; burada farklılık ve aşağılık algıları, Amerikan yerlilerinin gayrimeşrulaştırılmasının altında hor görme duygularıyla birleşmiştir.”¹⁸

Tarihsel süreçte siyahi aktivist Martin Luther King’in suikastı öncesi, Afrikalı-Amerikalıların ABD’de yaşadıkları ayrımcılığa karşı başkaldırdıkları dönemde ABD’nin Memphis şehrinde yürüyüş yapan sağlık sektörü çalışanı Afrikalı-Amerikalılar üzerlerinde “Ben Bir İnsanım” yazan pankartlar taşımışlardır.¹⁹ Bu insanlar sadece sağlık sektöründeki haklarını iyileştirme amacı gütmemiş aynı zamanda insan olduklarını beyaz topluma ve kendilerine hatırlatmak istemişlerdir. Sömürge döneminden bir tortu olarak kalan bu anlayış Mbembe’nin ifadesiyle; “(Siyahilerin) hayvani özelliklerinden sıyrılmaktan, kendini üretmekten ve tanrısının seviyesine yükselmekten aciz bir insan-öncesi figür olarak tasvir edilmesinden” kaynaklanmaktadır.²⁰ Dolayısıyla, siyahilere yönelik insandışılaştırma uygulamaları ve onların hayvani özellikler taşıyan, bir alt-insan şeklinde yansıtılmaları ırkçılıkla kesişimsellik taşımaktadır. Bununla birlikte, Bar-Tal’ın ifade ettiği şekilde siyahiler insandışılaştırılarak, beyazların hakimiyetindeki iç gruptan dışlanmalarını ve sömürülmelerinin meşrulaştırılmasına yol açmaktadır.

Diğer bir yandan, insandışılaştırma, ırkçı uygulamalar içerisinde farklı şekillerde yer alabilirken her ırkçı hareket ‘hayvansal’ insandışılaştırma pratikleri sergilemek zorunda değildir. Örneğin, “Türken Raus” (Türkler Dışarı!) ifadesi ırkçı bir söylemken hayvansal insandışılaştırma içermemektedir. Belli bir grubun istenmiyor oluşu, onlara eşit derecede insani değer verilmemekte kendisini göstermekte ve karşı grup yerine kendi grubuna insanüstü bir konumlandırma üzerinden

18 Daniel Bar-Tal, “Causes and Consequences of Delegitimization: Models of Conflict and Ethnocentrism,” *Journal of Social Issues* 46, (1990): 75.

19 Robert Bernasconi, *İrk Kavramını Kim İcat Etti? Felsefi Düşüncede İrk ve İrkçilik*, haz. Zeynep Direk, çev. Zeynep Direk, İsmail Esiner, Tendü Meriç, Nazlı Öktem (İstanbul: Metis Yayınları, 2022), 163.

20 Achille Mbembe, *Zenci Aklın Eleştirisi* (çev. Özge Arasan Simon ve Volkan Çandar) (İstanbul: İletişim Yayınları, 2021), 36.

gerçekleşmektedir. Öte yandan, başörtüsü veya çarşaf kullanan Müslüman kadınları “siyah çöp poşetine” benzeten içerikler ve söylemler hem ırkçı hem de diğer grubu plastik bir çöp poşetine yani organik olmayan bir maddeye atfettiğinden dolayı ‘mekanik’ insandışılaştıran ve bu yönüyle kesişimsel bir yaklaşım barındırmaktadır. İnsan olmayan ve insani özellikler barındırmayan nesnelere ilişkilendirilen Müslüman kadınlar böylelikle kendilerine gelecek saldırıların ve şiddetin gerekçelendirilmesinde yeterince insan olmadıkları ve yaşadıklarını hak ettikleri şeklinde yansıtılmak istenmektedir. Dolayısıyla, insandışılaştırmının ve ırkçılığın iki farklı ancak sık sık kesişen olgular olduğu görülmektedir.

Benzer bir düşünce anlayışı 19. yüzyılın sonlarında Columbia Üniversitesi sosyoloji bölümünde görev yapan Giddings’in yazılarında da karşımıza çıkmaktadır. Kuzey Amerika Yerlileri ile Afrikalı siyahileri karşılaştıran Giddings, Yerlilerin entelektüel olarak siyahilerden üstün olduklarını iddia etmesine rağmen yeni koşullara uyum sağlama noktasında siyahilerden daha az becerikli olduklarını ifade etmektedir.²¹ Giddings’e göre siyahiler “plastiktir”, onlar çevre etkilerine kolayca boyun eğmekte ve beyazlar gibi daha güçlü ırkların desteğinden yoksun kaldıklarında tekrar vahşiliğe dönmektedir.²² Dolayısıyla, insandışılaştırma kullanımına göre hem ırkçılığın bir dışavurumu hem de farklı gruplara yönelik geliştirilen ırkçılık düşüncesinin meşrulaştırılması işlevi görmektedir. Irkçılık ve ırkçı davranışlar farklı olduğu düşünülen sözde ırklara karşı geliştirilen bir ideolojinin yansımalarıyla insandışılaştırma aynı olduğu düşünülen ırklar veya etnik kimlikler içerisindeki farklılıkları da hedef almaktadır. Bundan dolayı çağdaş anlamda insandışılaştırmının ırk temelli olmaktan daha çok gruplar arası bir boyutu bulunmaktadır. Müslümanlığı seçen biyolojik Alman vatandaşlarının, gayrimüslim Almanlar tarafından ayrımcılığa uğramaları²³ ya da Çin’de yüzyıllardır farklı etnik gruplara üye olmakla beraber Müslümanlık çatısı altında aynı sepete konan Huiler²⁴ gibi örnekleri kültürel ırkçılığın bir tezahürü olmasının yanı sıra gruplar arası ilişkilerde (Müslüman Almanlar/ Çinliler – Müslüman

21 Franklin Henry Giddings, *Principles of Sociology: An Analysis of The Phenomena of Association and of Social Organization* (New York, NY: Macmillan, 1896), 328.

22 Giddings, “Principles,” 328-329.

23 Peter Holtz, Janine Dahinden ve Wolfgang Wagner, “German Muslims and the ‘Integration Debate’: Negotiating Identities in the Face of Discrimination,” *Integrative Psychological and Behavioral Science* 47, no. 2 (2013).

24 Z. Hale Eroglu Sager, “A Place under the Sun: Chinese Muslim (Hui) Identity and the Constitutional Movement in Republican China,” *Modern China* 47, no. 6 (2021).

olmayan Almanlar/Çinliler gibi) yaşananların ve insandışılaştırmaya uğramanın sadece farklı ırklar arasında olmadığını göstermesi açısından önemli bir rol oynamaktadır.

İnsandışılaştırmanın en sistematik ve yıkıcı şekilde görüldüğü Yahudi Soykırımı, Nazi rejimi süresince 1933-1945 arası dönemde Aryan ırkının üstünlüğü iddiası ve Almanların üstün insan ırkı olarak lanse edilmelerinin neticesinde Yahudiler, Romanlar ve engelliler gibi gruplara yönelik üç aşamalı bir politikadan geçerek gerçekleştirilmiştir.²⁵ Bu gruplar öncelikle işaretlenerek biyolojik ve üstün olan Almanlardan ayrıştırılmış ve tecride maruz kalmış, gettolara hapsedilmelerinin ardından topraklarından sürgün edilerek çalışma kamplarında tutulmuş ve son aşamada da soykırımı uğramışlardır.²⁶ Böylelikle ayrımcılık ve sosyal dışlanma ile başlayan insandışılaştırma süreci nihayetinde linç ve soykırımı kadar varabilmektedir. İnsandışılaştırmanın gerçekleştiği nihai boyut olan soykırım sadece Nazi döneminde de sınırlı kalmamış 1990'larda Bosna Savaşı sırasında Sırpların "Remove Kebab" isimli Türk ve Müslüman düşmanı propagandanın yapıldığı müzik videosunda ve "Tutsiler hamamböceğidir, onları öldürmelisiniz!"²⁷ şeklinde propaganda söylemleri eşliğinde Ruanda Soykırımı'nda da etkisini göstermiştir.

Bununla birlikte, günümüzde İslamofobik ideolojilerin Müslümanları insandışılaştırma faaliyetleri bilhassa sosyal medya üzerinden yayılırken²⁸ aynı zamanda siyahiler, mülteciler, Asyalılar, Romanlar, toplum genelinden farklı cinsel eğilime sahip olan gruplar halen sıklıkla gerek geleneksel medya gerekse de yeni medya üzerinden insandışılaştırılmaktadır. İnsandışılaştırma bu yönüyle tıpkı kültürel ırkçılık, İslamofobi ve antisemitizm gibi ayrımcılık barındırmakta ayrıca açığa çıkarmış olduğu söylem yönünden hiyerarşik bağlamda aşağılama olgusu içererek tüm insanların ortak mevcudiyeti olan "insan olma" durumunu yok saymaktadır.²⁹ Dolayısıyla, insandışılaştırma bir nefret

25 Soner Tauscher, "Almanya'da İrkçılığın Üç Evresi: Antisemitizm - Türkofobi - İslamofobi," içinde *Almanya'da Kurumsal İrkçilik ve NSU Terör Örgütü*, ed. Enes Bayraklı ve Esra Sağlam (İstanbul: TAV Yayınları, 2023), 170.

26 Tauscher, "Almanya'da," 171.

27 Kteily, "The Ascent," 901.

28 Yiğit Cem Eskicioğlu, "İslamofobik Nefret Söylemi Aracı Olarak "Mem"ler," *TRT Akademi* 7, no. 15 (2022).

29 Bünyamin Bezci, "Avrupa'da Göç Politikaları, İslamofobi ve Aşırı Sağın Yükselişi," içinde *Avrupa'da Göç ve İslamofobi*, ed. Bünyamin Bezci, Soner Tauscher ve Fikret Topal (Ankara: Karınca Yayınevi, 2017), 7.

suçu olarak, toplumda yer alan her türlü farklı gruba yönelik gerçekleşmekte ve ırkçılıkla da kesişmektedir. Bununla birlikte ırkçılıktan farklı olarak gayrimüslim Almanlar tarafından Müslümanlığı seçen Almanlara, heteroseksüeller tarafından LGBT bireylere, aynı ülkelerden ancak farklı şehirlerden, farklı köylerden gelenler arasında hatta aynı köy içerisinde yaşayan ancak farklı arka planlara, inançlara veya kimliklere sahip insanlar arasında da insandışılaştırma örneklerini gözlemleyebilmek mümkündür. Bundan dolayı insandışılaştırmanın öncelikli motivasyonu kurucu bir ötekine karşı inşa edilen kimliktir. Kimliklerin üstünlüğünü vurgulamak veya ötekini, kendi grubundan uzaklaştırmanın yolu insandışılaştırma pratiklerinden geçmektedir. Böylelikle ötekine yönelik sözlü veya fiziksel şiddetin gerekçesi, karşı tarafın “insan olmamasından” dolayı meşrulaştırılmaktadır.

İnsandışılaştırmanın izleri Antik Mısır, Çin ve Mezopotamya'nın eski uygarlıklarına ait yazılarda, Orta Çağ zamanı Avrupalıların Yahudilere ilişkin betimlemelerinde ve benzer dönemlerde yaşayan Arapların, Sahra-altı Afrikalılara yönelik ifadelerinde karşımıza çıkmaktadır.³⁰ İnsandışılaştırmanın kökleri çok eski tarihlere dayanmakla birlikte kavramın ismini ve bugünkü anlamını alması 19. yüzyılda gerçekleşmiştir. Oxford İngilizce Sözlüğü, kavramın ilk kullanımını Thomas Moore isimli İrlandalı şairin, bir boksörün dövüş sonrası “insanlıktan çıkarılmış yüzü” ifadesini içeren sözlerinin geçtiği 1818 yılında yazılan ve 1853 yılında yayımlanan günlüğüne atfederken kısa sürede yaygınlaşmaya başlayan kavram İngiliz misyoner James Backhouse'un 1844 yılında Mauritius ve Güney Afrika'ya yaptığı ziyaretini anlattığı yazısında bu bölgelerde yaşayan vahşi kabilelerin; “nasıl insan konumuna yükseltilebileceği, insanlıktan çıkmış mahlukların nasıl düzenli toplumlar haline geleceğini” sorduğu sorular gibi örneklerde yer almaktadır.³¹ İrkçılık düşüncesi görece yeni bir kavramken insandışılaştırmanın bilinen felsefi geçmişi Antik Yunan'a kadar uzanmaktadır. Antik Yunan filozoflarının insana ve insani olana yaklaşımları üzerinden insandışılaştırma düşüncesinin temelleri atılmaya başlanmış sonrasında Aydınlanma çağı ile birlikte ortaya çıkan ırk kavramı ve insanın tam olarak neye karşılık gelmesi gerektiği yaklaşımının üzerinden özellikle kölelik bağlamında gerçekleşen tartışmaların odak noktası haline gelmiştir.

30 David Livingstone Smith, *On Inhumanity Dehumanization And How To Resist It* (New York, NY: Oxford University Press, 2020), 10-1.

31 Maria Kronfeldner, “Introduction: Mapping Dehumanization Studies,” içinde *The Routledge Handbook Of Dehumanization*, ed. Maria Kronfeldner (New York, NY: Routledge, 2021), 2.

Antik Yunan Dünyasında İnsandışılaştırma

Antik Yunan dünyası, felsefenin ve insanlık tarihi açısından oldukça kısa sayılabilecek 200 yıllık bir demokrasinin ortaya çıktığı bir bölge olmasına rağmen tüm insanların eşit sayılmadığı, aristokrasi, halk ve köleler gibi farklı sınıflar barındırmaktaydı. Antik Yunan felsefesi, bilgi arayışının, evrenin doğasının, insanın evrendeki yeri ve amacının ne olduğu gibi temel sorular merkezinde şekillenmiştir. Bununla birlikte pek çok filozof insan ve doğası hakkında belirli görüşler öne sürmüştür. Avrupa'yı etkilemiş olan Antik Yunan'ın düşünce dünyası, Sokrates'in felsefe anlayışının başlamasından çok daha önce önemli dini ve düşünsel motiflere sahipti. Özellikle Antik Yunan'ın kendi ve öteki hakkındaki fikirleri sadece düşünsel çıkarsamalardan oluşmuyordu. Dönemin Mısır, Pers, Lidya gibi güçlü devletlerine nazaran Yunanların kendi coğrafyaları dışında yaşayan insanlara ve kültürlere karşı ilgileri çağdaş anlamda "etnografik" çalışmalar sayılabilecek düzeydeydi. En eski yazılı metinlerden biri olan Homer'in Odessa ve İlyada'sı dahi Yunan coğrafyası dışında yer alan ülkelerin, insanların ve kültürlerin araştırılmasını konu edinmektedir. Bu tür mit ve efsanelerde göze özellikle uzak diyarların Herkül, Odisseus, Aşil, Perseus, Theseus gibi kahramanlar tarafından keşfedildiği ve diz çöktürüldüğü görülmektedir. Antik Yunan'ın dış dünyayı "keşfi" salt bir merak arzusundan ziyade ekonomik sebeplere dayanıyordu. Bu bakımdan uzak diyarlar Yunanlara ne kadar şaşırtıcı ve cazip gelse de arka planda yabancı olan ile yerli olan arasında kapatılamayacak bir dini, kültürel ve ekonomik farklılık mevcuttu. Bu farklılıklara anlam yüklemek ve yabancı olana karşı şaşkınlığı en aza indirebilmek adına yabancılara dair kategoriler oluşturulmuştur.

Yabancıların yemek, giyim, dini ritüelleri ve yaşam şekli en önemli kategoriler arasında bulunmaktadır. Kategorileştirmeler bazen farklı etnik grupların hatalı olarak yamyamlık ya da farklı marjinal kültürel davranışlarla tanımlanmasını da beraberinde getiriyordu. Bunun yanında bazı kahramanların şehir kurması ya da soylarının farklı coğrafyalarda devam etmesi gibi efsanevi öğeler yabancılarla Antik Yunan'ı birleştirebiliyordu. Her iki durumda da özellikle M.Ö. 6. yüzyılda git gide gün yüzüne çıkacak olan Helen-barbar, denizciler-karacılar, göçebeler-yerleşikler gibi karşıtlıkların temeli atılıyordu.³² Önceki yazılı

³² Raimund Schulz, *Als Odysseus staunte, Die griechische Sicht des Fremden und das ethnographische Vergleichen von Homer bis Herodot* (Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 2020), 11-20.

kaynaklarda yabancılar barbar olarak nitelenmemektedir. 5. yüzyılın başında ise filozof Herakleitos ve şair Simonides'in yazılarında Perslilere ve Kartacalılara karşı kazanılan zaferlerden sonra bu grupların "Barbaros" olarak tanımlandıkları görülmektedir. Antik Yunan'da tüm Yunan olmayan halkları kapsayan "Barbaros" terimi, Roma imparatorluğu döneminde "Barbar" terimine dönüşerek Germenler ve Hunlar gibi grupları tanımlamak için kullanılmıştır. Güçlü Pers imparatorluğu karşısında Yunanlıların belli bir grup aidiyeti oluşturduğu anlaşılmaktadır. Herodot bu grup aidiyetini benzer kan, dil, tapınak, kurban ve ahlak üzerinden tanımlamış, bu kategorideki benzerliklere sahip olmayan Perslileri ise barbar olarak nitelemiştir.³³ Benzer bir ayırım özellikle Katolik Avrupa ile Müslümanlar, sömürgeci devletler ile sömürge halkları arasında da yapılmıştır. Antik Yunan dönemine ait Helen-barbar ikileminin temelinde Batı-Doğu arasında bulunan Yunan demokrasisi ile Pers monarşisi arasındaki "birey-köle" ayırımı yatmaktadır. Benzer şekilde 11 Eylül 2001 saldırılarından sonra uygar Batı ile "terörist Müslüman" Doğu arasındaki ayırım giderek artmış, 2014 ve 2015 yıllarında Avrupa'ya yaşanan göç dalgası bu ayırımı perçinlemiştir.

İnsandışılaştırma günümüzde sadece resimler, filmler ve sosyal medyadaki memler³⁴ vb. aracılığıyla gerçekleşmemektedir. Antik Yunan döneminde de demokrasinin, felsefenin ve tragedyanın geliştiği M.Ö. 5. ve 4. yüzyıl arasında insandışılaştırma örneklerini hem yazıda hem de vazoların üstlerindeki resimlerde, tapınakların alınlıklarında vd. eserlerin üzerinde görmek mümkündür. Yunan savaşçıları ve sporcuları asil, görkemli ve atletik, düşük sınıfta olan zanaatkarlar ve köleler daha zorlu işlerde çalışırken şekilsiz duruşları ve zorluk altındaki yüz ifadeleriyle resmedilmiştir. Hristiyanlık-İslam, Soğuk Savaş ve günümüzde medeniyetlerin savaşı olarak bilinen Batı ile Doğu arasındaki karşıtlığın başladığı Yunan-Pers mücadelesinde de benzer nitelikler üzerinden insandışılaştırmaya rastlamak mümkündür. Antik Yunan'daki yabancıların alt insan olarak sınıflandırılması günümüzde olduğu gibi hem fiziki hem de manevi öğeleri barındırmaktaydı. En önemli ayırım Yunan sadeliği ile Doğunun lüks sevdası arasında yapılıyordu. Buradan hareketle Yunanlılık erillikle Doğulular kadınsılıkla bağdaştırılıyor, Batılı olan cesur karşıtı Doğulu ise korkak olarak ifade ediliyordu. Bunun en

33 Jan Souček, "Griechen und Barbaren bei den Griechischen Schriftstellern des 5. Jahrhunderts V. Chr., Acta Universitatis Carolinae," *Philologica 3 / Graecolatina Pragensia XXIV* (2012): 173-74.

34 Eskicioğlu, "İslamofobik," 725-26.

belirgin sembolü ise sanat eserlerinde Yunanlı savaşçılar sadelik ve cesurluğun sembolü olarak çıplak bir şekilde mızrakla yüz yüze savaşmayı tercih ederken barbar olan Doğulular şatafatın göstergesi rengarenk pantolon ve ceketle korkak bir şekilde yay ve okla savaşmakta gösterilmektedir. Helenistik döneme gelindiğinde ortadan kalkan Pers tehlikesi sonucunda Yunan anti tezi olarak Doğu kültürü sönümlenmiştir. Artık yeni bir düşman bulma vakti gelmiş ve yeni ötekiler olarak kültürsüz Keltler sahneye çıkmıştır. Daha önceki insandışılaştırmalara benzer şekilde bu sefer Yunan-Kelt karşıtlığı medeni-medenyetsiz üzerinden vuku bulmaktaydı. Kelt erkek ve kadınları dağınık saçlı, kirli sakallı/bıyıklı neredeyse hayvani bir şekilde tasvir edilirken Yunan erkek ve kadınları son derece bakımlı, saçları düzenli, traşlı ve şık kıyafetli olarak resmedilmiştir.³⁵

Tarih boyunca birçok toplumda kölelik kurumu farklı şekillerde mevcut olmakla birlikte Antik Yunan kültürü sistematik bir kölelik fikrini ortaya çıkarmıştır. Köleliğin bir toplumda var olması için köle olan kişi ya da grubun az ya da çok insani olarak değersizleştirilmesi, alt-insan (*Untermensch*) haline getirilmesi gerekmektedir.³⁶ Bunun en iyi örneklerini Antik Yunan'da, emperyalist Batı dünyasında ve Nazi ideolojisinin Yahudileri alt-insan olarak kategorileştirmesinde görmek mümkündür. Antik Yunan'da insanların köleleştirilmesinin altı bileşeni bulunmaktaydı. İlk olarak köleler Yunanca diline hâkim değillerdi ve diğer etnik kökenlere mensup kölelerle de anlaşmaları kolay değildi. İkinci olarak her köle ailesi ve grubundan koparılıp tekil olarak satılmaktaydı. Üçüncü olarak aileden yoksun olan kölelerin sosyal yaşantıları da sadece efendilerine bağlı oluyordu. Dördüncü olarak efendilerine mutlak itaatle yükümlü olan köleler herhangi bir itirazda işkence ile karşı karşıya kalmaktaydı. Beşinci bileşen kölelerin rutin bir şekilde yaptıkları işlerin onların girişimcilik taraflarını ve hızlı düşüncelerini yok etmesidir. Son olarak gördükleri gün aşırı yaşadıkları fiziksel ve manevi aşağılanma kölelerin var olan son özgüvenlerini de yok ederek³⁷ onların insanlığını git gide çalmaktaydı. Benzer bileşenlerin modern versiyonlarının günümüzde de Batı toplumlarında yaşayan

35 Tonio Hölscher, "Menschenbilder in der altgriechischen Kunst," içinde *Menschen-Bilder*, ed. Markus Hilgert ve Michael Wink (Berlin, Heidelberg: Springer, 2012), 37-41.

36 Claude Meillassoux, *Anthropologie der Sklaverei* (Paris., Campus Frankfurt / New York Editions de la Maison des Sciences de l'Homme, 1989), 120-27.

37 Egon Flaig, "Die systematische Konstruktion des Untermenschen im philosophischen Diskurs," içinde *Konstruktionen von Wirklichkeit: Bilder im Griechenland des 5. und 4. Jahrhunderts v. Chr.*, ed. Ralf von den Hoff ve Stefan Schmidt (Stuttgart: Franz Steiner Verlag, 2001), 34-6.

göçmenlere ve Müslümanlara uygulandıkları görülebilir. İlk nesil göçmenler de çoğu zaman yerel dile hâkim değildiler. Göçmenler genellikle ailelerinden kopup Avrupa'ya gelmekte ve uzun süre aile birleşimlerine izin verilmemektedir. Böylece başarılı bir entegrasyon ve kimlik inşası için gerekli olan sosyal çevreden mahrum kalmaktadır. Oturma ve çalışma izinlerini çok güç alabilen ve devamlı bu izinlerin iptal edilmesiyle tehdit edilen göçmenler, modern “efendiler” olan işverenlerine genellikle tam itaatle sorumlu hale gelmektedir. İkincil sektör işlerinde çalıştırılan göçmenlerin rutine başlanmış olan işleri onların da Antik Yunan köleleri gibi girişimciliğini köreltmektedir. Son olarak günlük olarak yerel toplum tarafından yaşadıkları ayrımcılık, dışlanma ve ötekileştirme karşısında göçmenlerin öz güvenleri düşmektedir. İkinci nesil göçmenler ve özellikle üçüncü nesille birlikte yukarıda sayılan çoğu bileşen değişmekte göçmenlerin özgüveni ve toplumdaki görünürlükleri artmaktadır. Kamusal görünürlüğün artması da günümüzde ortaya çıkan İslamofobinin ve insandışılaştırmanın en temel ögesinden birini oluşturmaktadır. Bu bağlamda, insandışılaştırma toplumlarda gruplararası ilişkilerde ötekine yönelik bir savunma mekanizması işlevi görmektedir.

Antik Yunan'da Helen-barbar arasındaki ayrımı tetikleyen Pers ve Kartaca savaşları sadece teknik olarak köleliği geliştirmemiştir. Kölenin alt-insan olarak inşa edilmesine felsefe de katkı sağlamıştır. Reel politikten farklı olarak öncelikle insanın varoluşsal sorgulanması ön planda olmuştur. Böylece Antik Yunan'da insan olmanın en önemli bileşenlerin başında erdem ve ahlak gelmektedir. Sofistlerin “retoriğinin” hâkimiyetinde gelişen ve felsefe döneminde ortaya çıkan Sokrates'te insan doğasının kaynağı; insanın ruhudur.³⁸ Ruh, insanı insan yapan tanrısallığın onda bir yansımasıdır. Dolayısıyla bu yansımayı görebilmek için insanın kendisini başkasının özünde tanıması gerekliliği bulunmaktadır.³⁹

Sokrates'in öğrencisi olan Platon, insanın belli bir maya ile doğduğunu söylemekte yani nasıl bir yapıda doğduysak öyle bir insan olduğumuzu ifade etmekle birlikte eğitimin de doğuştan getirilen özelliklere göre verilmesi gerektiğini savunmaktadır.⁴⁰ İnsanın doğuştan getirdiği bu

38 Fatih Özkan, “Sokrates ve Platon Felsefesinde İnsan Sorunu,” *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 18, (2019): 6.

39 Özkan, “Sokrates,” 6-7.

40 Olkan Senemoğlu, “Antik Yunan Siyasal Düşünüşünde İnsan Doğası ve Toplum Anlayışı: Platon ve Aristoteles,” *İnsan ve İnsan* 3, no. 10 (2016): 43.

maya, aslında onun “ideaların yeryüzündeki tezahürü olmasından” kaynaklanmaktadır. Platon’a göre insan sadece beden ile var olan canlı bir organizma değil aynı zamanda bir ruha sahip olan ve bu ruhun onu yönlendirebileceği adalet ve doğruluk gibi idealara erişme kapasitesi olan bir canlıdır. İnsan ruhunda akıl, irade ve arzu katmanları ihtiva etmekte ve arzu insanın bedensel istek ve dürtülerine karşılık gelmektedir. İnsanı nasıl ele alabileceğimiz Platon’a göre insandaki bu katmanlardan hangilerine sahip olması gerektiğiyle ifade edilebilir. Eğer insan sadece arzuya sahipse yani temel ihtiyaçları ve dürtüleriyle hareket ediyorsa o Platon’un ideal insan anlayışına uymamaktadır. Çünkü insanın arzularına karşılık aynı zamanda ideaları kavramasını sağlayacak bir akla ve akıl tarafından arzuların kontrolünü sağlayacak iradeye de sahiptir.⁴¹ Platon ve Aristoteles gibi filozoflar köleliği evrenin doğal işleyiş düzeni içinde görmüşlerdir. İnsanların bazıları diğerlerinin kölesidir, çünkü onlar efendilerinden güçsüzdürler. Kölelerin fiziki ve zihinsel güçsüzlüğü aynı zamanda çocuklarına da geçtiği için kurumsal bir kölelik sistemi kurulmaya elverişlidir.⁴² Bu bakımdan Platon, Aristoteles gibi kölelerin zekâ ve erdem olarak geri olduklarını⁴³, bu sebeple hata yapan kölelerin özgür insanlar gibi sözle değil fiziki şiddetle uyarılması gerektiğini belirtmektedir. Bir köleyle sadece emir vermek için konuşulması gerektiğini belirten Platon, aynı zamanda köleyle herhangi şakalaşma ya da yakınlaşmanın kesinlikle olmamasını, ancak bu şekilde kölede var olabilecek erdemın bir nebze olsun ortaya çıkarabileceğini belirtir.⁴⁴

‘İnsan’ın ne olduğunu ve insan olmayanla insan arasındaki ayrımı en kapsamlı şekilde ele alan filozofların başında Aristoteles gelmektedir. Aristoteles, insan ruhunun sahip olması gereken özellikler üzerinden insanı “rasyonel hayvan” olarak görmesi aslında insanın *logos*’a yani akıl yürütme ve tartışma kapasitesine sahip olmasıyla bağlantılıdır. İnsanı diğer canlılardan ayıran onun “rasyonelliği” ve hayvanlarla karşılaştırıldığında sadece insana ait bir özellik olarak var olması ile açıklamaktadır. Rasyonalite ise farklı bileşenlerden oluşmaktadır.⁴⁵

41 Platon, *Devlet*, çev. Sabahattin Eyuboğlu ve M. Ali Cimcoz (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2011).

42 Flaig, “Die systematische,” 42.

43 Manuel Knoll, “8. Der Status der Bürger, der Frauen, der Fremden und der Sklaven in Magnesia,” içinde *Platon: Gesetze/Nomoi*, ed. Christoph Horn (Münih: Akademie Verlag, 2014).

44 Platon, *Werke Cilt 8*, haz. Gunther Eigler, *Nomoi, Tomoi 1-12*, (778a) (Darmstadt: WBG Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 2011), 413.

45 Ian C. McCready-Flora, “Aristotle on Reasoning and Rational Animals,” *Australasian Journal of Philosophy* 101, no. 2 (2023): 470.

Örneğin: insan, hafıza ve hatırlama gibi bir işleve sahiptir. Bir diğer bileşen ise inançtır. İnsan olmayanlar inanç oluşturamazlar çünkü bunu geliştirebilecek rasyonelliğe sahip değillerdir. Dolayısıyla Aristoteles'in düşüncesinde insan olmayanlar yalnızca kendisinin "algısal hayal gücü" dediği, bir takım duyuşsal izlerden oluşan sistemlere sahiptir.⁴⁶

Aristoteles doğal kölelik teorisini öne sürerek, Antik Yunan'da en etkili insandışılaştırmanın felsefi versiyonunu ortaya koymuştur ki daha sonra bu yaklaşım İspanyolların Amerika kıtasını sömürgeleştirilmesi esnasında Yerlilerin köleleştirilmesinin gerekçelendirilmesi amacıyla da kullanılacaktır. Aristoteles'e göre Trakya, Anadolu ve Karadeniz bölgesinden olmak üzere barbar topraklardan ithal edilen kölelerin insan oldukları kabul edilmekle birlikte tam anlamıyla akılcı olmadıklarından dolayı kendi kendilerini yönetmeye uygun olmamaları öne sürülmüş ve onların iyiliği açısından Atinalılara tabi olmalarının kendi çıkarlarına olduğunu savunmuştur.⁴⁷ Sömürgeciler de Aristoteles'in görüşlerine paralel şekilde dine küfür olarak gördükleri, kendilerine has inançları olan Yerlileri sözde insanlaştırmak için onları Hristiyanlaştırmaya ve bir ruh kazandırarak sonsuz cehennemden "kurtarmaya" adanmışlardır.⁴⁸

Stuurman'a göre, Antik Yunan'da kadınlar genellikle insan olarak kabul edilmekle birlikte insanlıkları eksik ve erkeklerden daha aşağı olarak değerlendirilmişlerdir.⁴⁹ Üstelik bu çağlarda sadece Antik Yunan'da değil pek çok bölgede kız çocuklarının öldürülmesi ve kadınlara yönelik sözlü ve fiziksel şiddete sık sık rastlanılmaktadır.⁵⁰ Aristoteles'in üreme biyolojisi üzerine yaklaşımları da kadınları, rasyonel bir hayvan olarak tanımladığı insandan farklı bir sınıfa göre kategorilendirdiğini göstermektedir.⁵¹ Dolayısıyla, demokrasiye katılabilen özgür erkeğin üst insan sınıfını oluşturduğu Antik Yunan felsefesinde diğer grupları insandışılaştırmanın önü açılmaktaydı. Antik Yunan dünyasının kimliği için köle/alt insan/barbar varoluşsal önemdeydi. Polis vatandaşı ancak

46 McCready-Flora, "Aristotle," 470-71.

47 Siep Stuurman, "Dehumanization Before the Columbian Exchange," içinde *The Routledge Handbook of Dehumanization*, ed. Maria Kronfeldner (New York, NY: Routledge, 2021), 41.

48 Wulf D. Hund, "Dehumanization And Social Death As Fundamentals Of Racism," içinde *The Routledge Handbook of Dehumanization*, ed. Maria Kronfeldner (New York, NY: Routledge, 2021), 237.

49 Stuurman, "Dehumanization," 50.

50 Stuurman, "Dehumanization," 50.

51 Lynda Lange, "Woman is not a Rational Animal: On Aristotle's Biology of Reproduction," içinde *Discovering Reality Feminist Perspectives on Epistemology, Metaphysics, Methodology, and Philosophy of Science*, ed. Sandra Harding ve Merrill B. Hintikka (Dordrecht: Springer, 1983).

antitezi haline gelmiş olan “yabancı” sayesinde kendi dünyasını inşa edebilmekteydi.⁵² Antik Yunan’daki vatandaş-köle ayrımının kimlik kurucu öneminin günümüzün modern ulus devleti içinde vatandaş-göçmen ikiliğinde çözümlenmek mümkündür.

Antik Yunan düşünce dünyasını ithal eden Roma, Antik Yunan’dan farklı siyasal sistemi sebebiyle uzak coğrafyalarda dahi yaşayan diğer insanlara karşı daha geniş bir hoşgörüyeye sahip olmak durumundaydı. Bu hoşgörünün altında önce cumhuriyetin daha sonra imparatorluğun bütünlüğünün korunması ve toplumun entegrasyonu için önemli olan Stoacılık düşüncesi yatmaktadır. İnsanları evrensel akıl olan *logostan* pay sahibi varlıklar olarak ele alan bu düşünce, insanları akıl düzeyinde eşitlemektedir. Her bireyin akıldan eşit ölçüde nasiplenmesi eşitliğin kaynağıdır. Ancak insanlar arasındaki zengin-fakir, efendi-köle, erkek-kadın gibi ayrımlar devam etmektedir. En nihayetinde Roma, Atina gibi bir doğrudan demokrasi değil karma rejimin olduğu bir cumhuriyettir. Bu bakımdan bahse konu olan eşitlik ekonomik ya da siyasal değil aklidir. Rasyonalite sahibi bir köle “aptal” bir efendiden düşünsel anlamda daha özgürdür. Ancak alt-insan oluşu bundan etkilenmemekte ve köleliği devam etmektedir. Bu sebeple *logostan* ne kadar pay aldığına bakılmaksızın toplum *patrici* (seçkinler) ve *plebsler* (halk) arasında ikiye ayrılmıştır. Roma’nın hitap ettiği topluluktan daha büyüğünü içermeyi amaçlayan Hristiyanlık/Kilise Antik dönemde mevcut olan medeni-barbar ayrımını din kardeşliği-aynı dinden olmayan şeklinde formüle etmiştir. Karşı kutupta yine doğudan gelen İslam ve Yahudilik bulunmaktadır. Müslümanların genellikle kıyamet alameti, şeytan ya da deccal görüldüğü⁵³ yerde Yahudiler hastalık yayan mikroplar olarak insan dışı yaratıklar olarak tanımlanmıştır. Örneğin; 1215 yılında dördüncü Laterano Konsili Yahudilerin elbiselerinde kimliklerini belli eden işaretler taşımalarını zorunlu kılmıştır.⁵⁴ Aydınlanma felsefesine gelindiğindeyse “ırk” kavramının ortaya çıkmasıyla birlikte özgür erkeğin yerini beyaz erkeğin aldığı görülmektedir. Buna paralel olarak dünyaya düşünsel anlamda bakış da bir paradigma değişimi yaşamaktaydı. Artık dinsel dünya görüşü yerini mekanistik kartezyen görüşe, metafizik yerini fiziğe, Tanrısal yaratım evrim biyolojisine

52 Paul Cartledge, *The Greeks: a portrait of self and others* (New York, NY: Oxford University Press, 2002), 11.

53 Von Volker Leppin, “Politische Sorge und endzeitliche Erwartungen Wahrnehmungen Südosteuropas in Wittenberg,” *Zeitschrift für Siebenbürgische Landeskunde* 40, (2017).

54 Raul Hilberg, *Die Vernichtung der europäischen Juden* (Frankfurt am Main: Fischer-Taschenbuch-Verlag, 1990), 18.

bırakmıştır. Böylece insandılaştırmanın en sistematik ve korkunç temellerinin atıldığı Sosyal Darwinizm, ırkçılık ve öjeniğe giden yol açılmış bulunmaktadır.

Aydınlanma Felsefesinde İnsandılaştırma

Antik Yunan'dan sonra Roma döneminde ve sonrasında Kilisenin göreceli evrenselci yaklaşımlarında antik “ırkçılık” ve “insandılaştırma” pratikleri, yurttaş ve dindar ayrımları bağlamında yapılmıştır. Sömürgecilik döneminin başlamasıyla birlikte ırk kavramı içerik değişimine uğrayacak, Toynbee'nin ifade ettiği üzere Orta Çağın din eksenli evrenselci bakışı artık aşılabilir engellerle çevrili yeni bir renk ve genetik odaklı ırkçılığa terk olunacaktır.⁵⁵ Orta Çağda insanlar; inananlar ve paganlar olarak ayrılmakta ancak dini sınırlar insanların değiştiremeyecekleri ten rengine değil inançlarına göre belirlenmiştir. İnanç sınırları içerisinde her coğrafyadaki etnik grup kucaklanabilmiştir. Ancak coğrafi keşiflerle birlikte Batı dünyasının teknolojik olarak farklı katmanlarda bulunan yeryüzünün geri kalanıyla tanışması mikro ırklar ve ırkçılıklar yaratmıştır.⁵⁶

Coğrafi keşiflerin öncüsü olan İspanyollar sömürge politikalarını ve Amerika'da giriştikleri katliamları meşru göstermek için Amerikan yerlilerinin insan olmadıkları yönünde düşünceler geliştirmiş, Kilise dahi yerlilerin insanlığını tartışabilmiştir. 1510 yılında İskoç teolog John Major ilk defa antik “barbar” kavramını ve Aristoteles'in doğal kölelik fikrini Amerikan yerlilerini referans alarak yeniden kullanacaktır. Salamanca Üniversitesi'nde profesör olarak görev yapan Francisco de Vitoria (1483-1546) yazdığı kitaplarda İspanyolların “barbarlar” üzerinde doğal kaynaklı olarak yönetme ve hakimiyet kurma hakları olduklarını savunmuştur. Vitoria'ya göre, Amerikan yerlilerinin zekâları bir devlet kurmaya, zanaat, tarım, bilim ve sanat faaliyetlerine yetemeyecek denli aşağıdadır. Bu sebeple İspanyol efendiler onların da iyiliğine hizmet edecektir. Yerlilerin insan olup olmadığına gelince, yazar yerlilerin İspanyol tebaası olmadıkları için insan olarak değerlendirilip insani yasalara göre haklarında işlem yapılamayacağını söylemektedir. Ancak dini hükümlerle yerliler hakkında yargıda bulunacağını söyleyen Vitoria ardından yerlilerin doğal köleler olduklarını açıklamaya bu sebeple mülkiyet hakları olmadıklarını,

55 Arnold Toynbee, *Tarih Bilinci* (İstanbul: Bates Yayınları, 1978), 98.

56 Toynbee, “Tarih,” 98.

mülklerinin efendilerine ait olduğunu, günahkarların, inançsızların ve irrasyonellerin efendi olamayacağını kendince anlatmaktadır.⁵⁷ Ancak İspanyollar açık bir biçimde biyolojik olarak insan olduklarını yadsıyamadıkları yerlileri bu sefer daha farklı bir yöntemle insandışılaştırmaya başlayacak, ırk ve barbar kavramlarını bundan dolayı dolaşımında tutacaklardır. Bu yöntem zamanla diğer sömürgeci Batı Avrupa ülkeleri için de örnek alınacak bir politikaya dönüşecektir.

Antik Yunan'ın köle-efendi ayrımının yeni uyarlaması sadece İspanyol ve Portekizlerin gerçekleştirdiği keşifler dönemini değil aynı zamanda 250 yıl sonrasını da etkilemiştir. Goethe ve Humboldt gibi günümüzde de düşünceleri bolca örnek alınan yeni hümanizmin öncülerinden olan Friedrich Schiller (1759-1805) 1789 yılında Jena Üniversitesi'nde⁵⁸ akademik açılış konuşmasını sunarken Avrupalı keşiflerin keşfettikleri topraklardaki yerli halkı tanıtmak için birçok insandışılaştırıcı tanım kullanmaktadır. Batı coğrafyası dışında yaşayan bu insanları vahşi (*Wilde*) ve işlenmemiş/kaba/barbar (*roh*) halklar olarak tanımlayan Schiller, onları bir yetişkinin etrafında toplanmış eğitimsiz çocuklar olarak görmüştür. Schiller, öğrencilerine seyahatnamelerden edindiği sınırlı bilgilerle, Batı medeniyetinin “gelişmişlik” seviyesine henüz ulaşmamış olan geçmiş toplumların eğitimsiz ve eksik olduğunu belirtmiştir. Ayrıca vahşilerin, en temel sanatları, evlilik kurumunu, mülkiyeti ve hatta ateşi bile bilmediklerini ve konuşma dillerinin hayvanlarınkıyla hemen hemen aynı olduğunu, bazılarının vahşi hayvanlarla evlerini ve yiyeceklerini paylaştığını aktarmıştır. Afrika'da biraz gelişmiş olanların yöneticilerinin bir yudum şarap karşılığında tebaalarını sattıklarını söylemektedir. Diğer halkların inançlarını aşağılayıcı, onları aptal, kanunsuz bir özgürlüğün ve zevkin peşinde giden hayvansı reflekslerle hareket eden canlılar olarak tanımlaması devam etmektedir. 1800 yıl önce Avrupalıların da benzer şekilde yaşadığını belirttiikten sonra çalışkan, azim ve beceri sahibi olan Avrupalılar, özelde de Almanlar denizlerden karayı geri almayı, kurak topraklara nehirler vermeyi bilmiştir. Schiller'in anlatısı takip edildiğinde Germania'nın üzerinde berrak bir güneş açmasını sağlayan güçlü Avrupalının eli sayesinde kıyılarda mutlulukla dolu büyük şehirler

57 Anthony Pagden ve Jeremy Lawrance, *Vitoria: Political Writings* (Cambridge University Press, 2010), 238-48.

58 Jena Üniversitesi, Schiller'in gerçekleştirdiği insandışılaştırmayı meşrulaştıracak açılış konuşmasının yanında Immanuel Kant'a profesörlük teklifinde bulunduğu ve G.W.F. Hegel'in de ders verdiği bu yönüyle de döneminin felsefe noktasında önemli merkezlerinin başında gelmektedir.

kurmuştur. Beyaz batılı insanın yüceltmesine devam eden Schiller görüldüğü üzere Antik Yunan'dan aldığı medeni-kültüresüz ayırımı Aydınlanma ile birlikte yeni bir tarih inşasında kullanmıştır.⁵⁹

Eleştirel düşüncenin, insan haklarının ve bilimsel yöntemlerin ön plana çıktığı Aydınlanma felsefesi, tüm bu temel değerlerin yanı sıra ırkçılığın ve insandışılaştırmanın gelişiminde de önemli bir rol oynamıştır. İskoç aydınlanmasının önde gelen filozoflarından David Hume (1711-1776) günümüzde ahlak felsefesi ve insan doğasına dair çalışmalarıyla anılsa da ırk hiyerarşisinin felsefi zemine sokulmasında ve dolayısıyla bu hiyerarşiden doğan, beyaz = insan, diğer ırklar = hayvani özelliklere sahip, alt-insan anlayışının yerleşmesinde sömürgecilik bağlamında etki etmiştir. İskoç düşünürler, Britanya İmparatorluğu'nun sömürgecilik faaliyetlerini destekleyici açıklamalar yaparken kölelik ve ırkçılık konusunda farklı entelektüel görüşler cereyan etmiştir. Örneğin; kölelik karşıtı görüşleriyle tanınan, kölelerin de birer insan olduğunu ve onlara insani muamele gösterilmesi gerektiğini, çünkü bunun ahlaki olduğunu savunan Francis Hutcheson⁶⁰ (1660-1739) ve köleliğin ekonomik açıdan yarardan çok zarar getirdiğini düşünen Adam Smith (1723-1790) gibi isimler bulunmaktaydı. Smith'in teorisine göre, köleler zorla çalıştırıldıklarından dolayı üretime kendi isteğiyle çalışanlardan her zaman daha az katkı vereceklerdir. Bu durumun nedeni kölenin masraflarının yanında, şiddet kullanımının emeğe ve üretime negatif etki etmesiyle birlikte çalışmak için gerekli olan motivasyonun kölelerdeki eksikliğine bağlamaktaydı.⁶¹ Köleliğe karşı çıkan Smith, ekonominin yanında bu durumun rasyonel olmadığını ve sadece köleler için değil efendiler için de pek çok olumsuzluk barındırdığını ifade etmiştir.⁶²

Köleliğin gerekli olduğunu ve bu yönde atılan insandışılaştırıcı adımları öven düşünürler de bulunmaktadır. Robert Carlyle tartışma yaratan *The Nigger Question* (Zenci Sorunu) isimli çalışmasında Britanya vatandaşlarının görevlerini sorgulamakta ve sosyal çürümenin önüne geçmenin yolu olarak köleliğin sürdürülebilir bir yapıda gerekliliğini öne sürmekteydi.⁶³ Pek çok aydınlanma filozofunu da etkileyen ırkçılık

59 Friedrich Schiller, "Was heißt und zu welchem Ende studiert man Universalgeschichte?," 1789, <https://www.projekt-gutenberg.org/schiller/universl/universl.html> (erişim tarihi: 07.08.2023).

60 Wylie Sypher, "Hutcheson and the "Classical" Theory of Slavery," *The Journal of Negro History* 24, no. 3 (1939).

61 Adam Smith, *An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations Book 4* (1776), ed. Edwin Cannan, (Chicago: University of Chicago Press, 1977), 910-11.

62 Jan Salter, "Adam Smith On Slavery," *History of Economic Ideas* 4, no. 1/2 (1996): 227.

63 Ian Campbell, "Carlyle and the Negro Question Again," *Criticism* 13, no.3 (1971): 280.

temel olarak eşitsizliğin üstünü örten genel bir ideoloji halini almıştır.⁶⁴ En tartışmalı görüşlerin başında ise David Hume'un Afrikalı köleler hakkındaki düşünceleri gelmektedir. Hume, 1753 yılında yayımlanan *Of National Characters* isimli eserinde şu satırlara yer vermiştir:

“Zencilerin doğal olarak beyazlardan daha aşağı olduğundan şüpheleniyorum. Bu ten rengine sahip medeni bir ulus, hatta eylemde veya spekülasyonda seçkin bir birey bile neredeyse hiç yoktur. Aralarında dahiyane üretim yapan yok, sanat yok, bilim yok. Öte yandan, beyazların en kaba ve barbarları, örneğin eski Almanlar, şimdiki Tatarlar, yiğitlikleri, yönetim biçimleri veya başka bazı özellikleriyle, hâlâ seçkin bir şeylere sahipler. Doğa, bu insan ırkları arasında orijinal bir ayrım yapmasaydı, pek çok ülkede ve çağda böyle bir örnek ve sürekli bir farklılık olamazdı. Kolonilerimizden bahsetmiyorum bile, Avrupa'nın her yerine dağılmış zenci köleler bulunmakta. Hiçbirinde herhangi bir ustalık belirtisi görülmedi; onlar alçak, eğitimsiz insanlar olarak aramızda dolaşacak ve belli mesleklerde öne çıkacaklar. Gerçekten de Jamaika'da bir zenciden zeki ve bilgili biri olarak söz edilebilir; ama muhtemelen bunun nedeni birkaç kelimeyi açıkça konuşan bir papağan gibi çok ince başarılarından dolayıdır.”⁶⁵

Hume, öncelikle insan doğasına atıfta bulunarak siyahilerin doğal olarak yani doğuştan getirmiş oldukları özellikleriyle beyazlardan daha aşağıda olabileceğini ifade etmektedir. Medeniyete vurgu yapan Hume, siyahilerin medeni bir ulus olmayı bırakın içlerinden medeni bir bireyin bile çıkmasının çok zor olduğunu savunmaktadır. Beyazların en kabalarının bile siyahilerden daha insani olduğunu vurgulayan Hume, siyahilerin işlerde derinlik ve ustalık kazanmada da başarısız olduklarından dem vurarak en nihayetinde eğer bilgili bir siyahiden bahsediliyorsa bunun nedeninin o kişinin bir papağan gibi birkaç kelimeyi ezberlemesi sayesinde bu şekilde anılabileceğini ifade ederek hayvansal insandışılaştırmanın temellerini atmaktadır.

Çağdaş anlamda kullanılan “ırk” terimi her ne kadar 17. yüzyılın sonlarında tedavüle sokulmuş olsa da ırk teorisini asli ve entelektüel manada literatüre sokan kişi Alman filozof Immanuel Kant'dır.⁶⁶ Kant,

64 Immanuel Wallerstein, *Tarihsel Kapitalizm* (İstanbul: Metis Yayınları, 2012), 68.

65 David Hume, *Essays: Moral, Political, and Literary*, Ed. Eugene F. Miller (Indianapolis: Liberty Fund Inc., 1985), 629-30.

66 Bernasconi, “İrk,” 44-7.

insanların rasyonel birer varlık olduklarına vurgu yaparak ahlaki muhakeme yeteneğine sahip olduklarını *Groundwork of the Metaphysics of Morals* ve *Critique of Practical Reason* gibi çalışmalarında ifade etmiştir. Kant'a göre bir insanı insan yapan esas mesele onun rasyonel bir şekilde düşünerek ahlaki muhakemede bulunabileceğini ve böylelikle evrensel ahlaki ilkelerin ortaya çıkararak yaşamı şekillendirebileceğini ifade etmektedir. Otonom bir şekilde karar verme kapasitesine sahip olan insan, ahlaki açıdan "pratik aklın" buyruğunda hareket edecek şekilde yaşamalıdır. Kant'ın kategorik buyruk adını verdiği bu yaklaşım, insanın onur ve ahlak sahibi olduğunun altını çizerek bu şekilde yaşamının insana bir faydası olduğu için değil zaten insan olduğu için buna ulaşması gerektiğini savunmaktadır. Öte yandan Kant'ın beyaz olmayan insanlara yaklaşımının Hume'un görüşlerinden etkilendiğini ve tıpkı Hume gibi bir hiyerarşi içerdiği görülmektedir. Kant, *Observations on the Feeling of the Beautiful and Sublime* başlıklı kitabında siyahileri şu sözlerle ele almaktadır:

"Afrikalı zencilerin doğaları gereği gülünç olanın ötesine geçen hiçbir duyguları yoktur. Bay Hume, herkesi bir zencinin yeteneklerini sergilediği tek bir örnek vermeye davet ediyor ve ülkelerinden başka yerlere nakledilen yüzbinlerce siyahtan birçoğunun serbest bırakılmasına rağmen, yine de tek bir tanesinin bile sanatta veya bilimde büyük bir şey başarmış veya takdire şayan başka bir nitelik sergileyen biri olmadığını iddia ediyor. Oysa beyazlar arasında her zaman en alt tabakadan yükselenler vardır ve olağanüstü yeteneklerle dünyada saygı kazanırlar."⁶⁷

Kant, tıpkı Hume'un gösterdiği şekilde siyahilerin sanat veya bilimde başarılı olamayacaklarını iddia ederek insan benzersizliği yerine insan doğası üzerinden bir açılım yapmaktadır. Kant'ın ideal insan doğası anlayışı; derinlikli bir duruşu ve bilişsel açıklığa sahip olmayı gerektirmektedir. Bu nitelikler üzerinden rasyonalite ve ahlaklı yaşama ulaşmak mümkündür. Ancak beyaz olmayan topluluklar özellikle siyahiler söz konusu olduğunda onların doğasının insan doğasından farklı olduğunu, çünkü beyazlar içerisinde en alt tabakadan bile olsun bir şeyler başarmış ve saygı kazanmış kişiler bulunurken bu durumun siyahiler açısından geçerli olmadığını ifade ederek insan olmayı yetenek ve başarıya indirmektedir. Bunlara ek olarak, Kant ve Hume düşük ırkların hiçbir şekilde beyaz ırk düzeyinde insaniliğe ulaşamayacağını

67 Immanuel Kant, *Observations on the Feeling of the Beautiful and Sublime*, ed. Karl Ameriks ve Desmond M. Clarke (New York, NY: Cambridge University Press, 2011), 58-9.

belirterek, onları iç gruptan ayırma arzularını göstermiş aynı zamanda kendi medeniyetlerinin de en ulvi beyaz medeniyet olduğunu bu şekilde kanıtlamak istemişlerdir. Her beyaz ulus kendilerini diğer beyazlara göre de “en beyaz” şeklinde görmektedir.⁶⁸ Dolayısıyla, hiyerarşi sadece beyazlar ve diğer ırklar arasında yer almamakta aynı zamanda beyaz Avrupalıların kendi içerisinde de sürdürülmektedir.

Kant’ın ırk kavramını teorik bir incelemeye tabi tuttuğu ilk makalesi olarak 1775 yılında yayımlanan ve daha sonra 1777’de genişlettiği çalışması *Of the Different Human Races* (Farklı İnsan Irklarına Dair)’dir. Kant bu metninde, ırkı ortak ata ve belirli bedensel özelliklerle ilişkilendirmekte ve irksal özellikleri, coğrafi konuma bakılmaksızın nesiller boyunca sürdürülen ve zorunlu olarak sonraki kuşaklara aktarılan kalıtsal özellikler olarak tanımlamaktadır. Kant, odak noktasına ten rengi, yüz hatları ve saç yapısı gibi özellikleri almakta ve kalıtsal özellik olarak siyahların “tembel oluşu” ile Amerikan Yerlilerinin “yarı sönmüş bir yaşam enerjisine” sahip olduklarını iddia ederek köle olmanın bu ırklara mensup insanların yararına olduğunu savunmuştur.⁶⁹ İnsanları ten rengi, yüz hatları ve saç yapısına göre ayıran Kant, bu farklılıklara göre ırkları Beyazlar, Siyahlar, Hintliler ve Kalmuklar (Hun-Mongol) olmak üzere dörde ayırmaktadır.⁷⁰ Bununla birlikte, dönemin şartlarında ırklar üzerine tartışmalar sadece siyahiler üzerinden sürdürülmemekte aynı zamanda Laponlara ve Amerikan Yerlilerine yönelik Avrupa kamuoyunda büyük bir ilgi ve düşmanlık bulunmaktaydı.⁷¹ Kant geliştirdiği ırk sınıflandırmasına karşıt görüşlere verdiği cevapta “beyazlar ve siyahlar farklı insan türleri olmasa da farklı ırklardır” demektedir.⁷² Bu ırk ayrıştırmasının arka planında sadece biyolojik özellikler değil aynı zamanda kültürün de bulunduğu göz ardı edilmemelidir. Batı, yaratmış olduğu medeniyeti kültürle eşitlemiş ve aslında her toplumda yer alan farklı kültürleri görmezden gelerek kendi kültürünü tıpkı Antik Yunanlıların yaptığı gibi tek ve asli bir konuma yükseltmiştir.

68 Etienne Balibar ve Immanuel Wallerstein, *İrk, Ulus, Sınıf: Belirsiz Kimlikler*, çev. Melis Ökten (İstanbul: Metis Yayınları, 2017), 58.

69 Pauline Kleingeld, “Kant’s Second Thoughts On Race,” *The Philosophical Quarterly* 57, (2007): 576.

70 Bernasconi, “İrk,” 65.

71 Bernasconi, “İrk,” 67.

72 Victor Abundez-Guerra, “How to Deal with Kant’s Racism—In and Out of the Classroom in advance,” *Teaching Philosophy* 41, no. 2(2018): 119.

George W. F. Hegel, siyahilerin köle yapılmasına ve onlara yönelik insandışılaştıran davranışlara Kant ve Hume'a göre farklı bir açıdan yaklaşmaktadır. Kant'ın İskoç ve Fransız Aydınlanmalarının bir devamı niteliğinde Alman Aydınlanması'na yön vermesinin, öte yandan Hegel'in Alman Romantik Okulu'nun bir temsilcisi olmasının etkileri⁷³ insandışılaştırma konusunda da kendisini göstermektedir. Bernasconi, Hegel'in *Dünya Üstüne Dersler*'inde dünya tarihini bir mahkeme olarak adlandırdığını ve dünya mahkemesinde siyahileri barbar, yamyam, zihinleri fetişlerle dolu olmaktan dolayı yargıladığını ifade etmektedir.⁷⁴ Hegel, Afrikalıların kendilerine özgü kültürleri ve inançları noktasından yola çıkarak tanrı ya da yasa gibi tözsel nesnel varoluşun gerçekleşmesine ulaşmamış⁷⁵ olduğunu aşağıdaki sözleriyle ifade etmektedir:

“Zenci yaşamındaki karakteristik nokta, bilincin, insanın iradesinin çıkarlarının söz konusu olduğu ve içinde kendi varlığını gerçekleştirdiği herhangi bir tözsel nesnel varoluşun -örneğin Tanrı ya da Yasa gibi- gerçekleştirilmesine henüz ulaşmamış olmasıdır... Bir birey olarak kendisi ile temel varlığının evrenselliği arasındaki bu ayrıma, tek tip Afrikalı, varoluşunun gelişmemiş birliğine henüz ulaşmadı; öyle ki mutlak bir Varlık, bir Öteki ve bireysel benliğinden daha Yüksek olanın bilgisi tamamen eksiktir. Zenci, daha önce gözlemlendiği gibi, doğal insanı tamamen vahşi ve evcilleştirilmemiş haliyle sergiler.”⁷⁶

Hegel'in anlayışında Aristoteles'in Atinalıların kültürü, yasaları ve dinine benzer şekilde diğer toplulukları insandışılaştırmasına benzer bir süreç işlemektedir. Siyahiler bu olguların eksikliğinde Hegel'e göre vahşi ve evcilleştirilmemiştir. Hegel'in kölelik konusundaki görüşleri de Aristoteles'in doğal kölelik teorisine paralel şekilde köleliğin siyahiler için gerekli olduğunu, beyaz ve üstün insana tabi olarak insani duygularının artacağını savunmaktadır:

“Zencilerle ilgili bir başka karakteristik gerçek de köleliktir... Zenciler arasında anne babalar çocuklarını, çocuklar da anne

73 Ekin Erdem, “Kant ve Hegel'in Felsefi Sistemlerinin Siyasal İzdüşümleri,” içinde *Al Farabi Journal 7. Uluslararası Sosyal Bilimler Kongresi Tam Metin Bildiri Kitabı* (Bursa: 1-2 Mayıs 2020), 150.

74 Bernasconi, “İrk,” 79.

75 Bernasconi, “İrk,” 79.

76 Georg Wilhelm Friedrich Hegel, *The Philosophy of History*, çev. M.A. J. Sibree (Kitchener, Ontario: Batoche Books, 2001), 110-11.

babalarını satar, her ikisinin de fırsatı vardır... Zencilerin çok eşliliği, çoğu zaman, her birinin köle olarak satılması için çok sayıda çocuk sahibi olma amacını taşır... Bu tür gerçeklerin ışığında bakıldığında, köleliğin Zenciler arasında insani duyguların artmasının nedeni olduğu sonucuna varabiliriz.”⁷⁷

Hegel, insanı insan yapan parçayı özgürlük kavramına ve özgür olma bilincine yerleştirmektedir. Bu bağlamda Hegel, Efendi-Köle diyalektiğinde Afrika’daki köleliği, Avrupalı kölelik anlayışından ayırmaktadır. Afrika’da kimin köle olacağı rastlantısal bir şekilde savaşı kimin kazanacağına bağlıdır. Antik Yunan’da ise köle zaten doğası gereği köledir. Dolayısıyla, Afrikalıların köleliği keyfi bir şekilde ilerlemektedir ve özgürlüğü ancak Avrupalılar tarafından köleleştirilirse öğrenebileceklerini savunmaktadır.⁷⁸ Her ne kadar Hegel; “İnsan, Yahudi, Katolik, Protestan, Alman, İtalyan vb. olduğu için değil, insan olduğu için insandır.”⁷⁹ diyerek insan olmayı belli bir dinle veya etnisiteyle iliştiirmese de özellikle Afrika üzerinden yaptığı çıkarımlara bakıldığında, siyahileri bu kategoriye yerleştirip yerleştirmedeği üzerinde tartışmalara yol açmaktadır.

Hegel, Hume ve Kant’tan farklı olarak siyahların çocuksu olmaları ve olgun insan davranışı sergilememeleri, doğru olup olmadığını rasyonel bir şekilde algılayamadan kendilerinin satılıyor oluşlarına izin vermeleri ve insanı insan yapan bileşenlerden biri olan özgürlük dürtüsünü taşımadıkları üzerinden eleştirmektedir.⁸⁰ Hegel’e göre, siyahilerin çocuksu oluşları onların din anlayışında rahatça görülmektedir. Hegel, siyahilerin aşkın olanı duyumsasalar da onu korumaktan aciz olduğunu iddia etmekte bundan dolayı da aşkınlığı “taşlara ve putlara dönüştürüp fetiş objesi haline getirirler...hayal kırıklıkları yaşadıkları zaman da o fetişi fırlatıp atmaktan çekinmezler” şeklinde ifade etmektedir.⁸¹

Sonuç

İnsandışılaştırma üzerine görüşler onu ortaya çıkaran etmenleri, etkilerini ve sonuçlarını tartışmakta aynı zamanda sosyo-kültürel,

77 Hegel, “The Philosophy,” 113-14.

78 Bernasconi, “İrk,” 108.

79 Ziya Dinçsoy, “Hegel ve İrkçilik Problemi: Bir Efsanenin Reddi,” *Sofist* 6, (2023): 89.

80 Bernasconi, “İrk,” 98.

81 Bernasconi, “İrk,” 98-9.

psikolojik ve politik dinamiklerini açıklamayı amaçlamaktadır. İnsandışılaştırma, toplumlarda yer alan grupların çoğalmasıyla uygulama alanları da çoğalan bir olgudur. Öte yandan, kökeni antik çağlara dayanan insandışılaştırmayı sadece günümüze bakarak ele almak onun nedenselliğini ve tarihsel bağlamını tespit etmeyi zorlaştırmaktadır. İnsandışılaştırmanın tarihi, ırkçılıktan çok daha önceye dayanmakta ve günümüzde yabancı düşmanlığı, beyaz üstünlükçülük, anti-semitizm, İslamofobi ve sinofobi gibi ayrımcı eğilimler tarafından hem uygulamada hem de retorikte kullanılmaktadır. İnsandışılaştırıcı pratiklerin hedefinde tüm öteki olarak algılanan dış gruplar bulunabilmektedir. Bu yönüyle de inşa edilmiş olan “ırk” kavramından bağımsız hareket etmektedir.

İnsandışılaştırmanın felsefi kökenleri, insan doğası tartışması üzerinden Antik Yunan felsefesinde gelişmeye başlamış ve Aydınlanma felsefesinde ise insan doğası üzerinde şekillenen tasavvurlar insanın diğer canlılardan hangi özellikleriyle ayırt edilebileceği, insanı eşsiz kılan üstünlüğün ne olduğu ve nasıl ele alınabileceğine dair tartışmaları ortaya çıkarmıştır. İnsandışılaştırmanın felsefi kökenlerine bakıldığında, insan doğası üzerinden yola çıkan filozofların beyaz olmayan toplulukların yeterince insani niteliklere haiz olmadıklarını ifade etmiştir. Antik Yunan’da, Yunan olmayan toplulukların barbarlıkla nitelendirilmesi ve *logos*’a sahip olmadıkları üzerinden işleyen insandışılaştırma süreci dış grupların iç grup olarak kodlanan Antik Yunanlılardan ayrı tutulmasına olanak sağlamış aynı zamanda bu grupların köleliğini ve sömürmelerini de meşrulaştırmıştır. Böylelikle dış grupta kalan etnik gruplar sadece biyolojik olarak değil aynı zaman da ortaya çıkardıkları yönetim düzeni, sanat anlayışları ve dini/kültürel yaşam tarzları üzerinden aşağılanmıştır. Örneğin günümüzde de geçerli olan demokratik yönetimler ile otoriter yönetimler arasındaki değer odaklı yargılama, Antik Yunan ile Pers İmparatorluğu arasındaki Polis demokrasisi-impatorluk ikilemine dayanmaktadır. Benzer bir durum Aydınlanma felsefesine gelindiğinde Hume’un düşüncelerinde görülebilmektedir. Hume, başta siyahiler olmak üzere diğer ırkların doğal olarak beyazlardan daha aşağı olduğunu iddia etmiş bunu da medeniyete, sanata ve bilime bağlamıştır. Bu dönemde Kant gibi filozoflar da diğer ırkların insan olduklarını kabul etmelerine rağmen insanlık statüsünde hiyerarşik yapılar oluşturmuşlardır. İnsandışılaştırma pratiklerini, medeniyet-kültür yoksunluğuna ve ana akım dinlere sahip olmama üzerinden yorumlayan Kant ve Hegel örneklerinde kendi kültür ve medeniyetinin en üstün olduğunun vurgulanmasını beraberinde getirmektedir. Postmodernite her ne kadar insanın biricikliğini yıkmak

misyonu edinse de tarif ettiği tüm canlıların (insan dışı varlıklar da dâhil) teknolojik ve düşünsel gelişmelerine bakılmaksızın değerli olduğuna yönelik düşünceler dahi geçirgen olmakla birlikte belli bir fikri sistematığın kabul edilmesine dayanmaktadır. Bu sistematik yine Batı kökenli kozmopolitliği, insanı da içerecek şekilde diğer canlıların da kutsallaştırılmasını, göreceliliğin teşvik edilmesini ve radikal demokrasinin en üstün yönetim modellerinden biri haline dönüşmesini barındırmaktadır. Bu düşünsel çerçeveleme ve epistemolojik tartışmalar içinde bulunmayan düşünce akımları, kültürler ve etnik grupların tekrardan insan-barbar ikileminde görüldüğü üzere Batılı ve Batılı olmayan ayırımına yol açmaktadır. Bunu günümüz Avrupası'nın öne çıkan kültürel ırkçılık ve insandışılaştırma kesişimselliğinde görmek mümkündür.

İnsandışılaştırmanın, iç grubu dış gruptan yani ötekinden farklı bir yerde konumlandırma çabasının bir ürünü olduğunu söyleyen Bar-Tal, aynı zamanda dış grubu sömürme arzusunun da bir çıktısı olduğunu ifade etmektedir.⁸² İnsandışılaştırmanın felsefi kökenlerinde de her iki yaklaşımın örnekleri bulunmaktadır. “Alt” ırkların hiçbir şekilde beyaz ırkın sahip olduğu insaniyete ulaşamayacağını belirtenler arasında bulunan Kant ve Hume’un görüşlerinde, dış grubu iç gruptan tamamen ayırma arzusunun ön plana çıkmış olduğu görülmektedir. Köle-efendi ilişkisi ya da sömürge faaliyetlerinin aslında dış grupları, “insan” seviyesine ulaştırması bakımından yararlı olduğunu düşündüğünden dolayı Aristoteles ve Hegel insandışılaştırmayı normalleştirmiş, bu normalleştirme de sömürme arzusunun meşrulaştırılması noktasında Aydınlanma filozoflarına düşünsel dayanak sağlama noktasında önemli etki etmiştir.

82 Daniel Bar-Tal, “Causes and Consequences of Delegitimization: Models of Conflict and Ethnocentrism,” *Journal of Social Issues* 46, (1990): 75.

Kaynakça

- Abundez-Guerra, Victor. "How to Deal with Kant's Racism—In and Out of the Classroom in advance." *Teaching Philosophy* 41, no.2 (2018): 117-35.
- Balibar, Etienne ve Wallerstein, Immanuel. *İrk, Ulus, Sınıf: Belirsiz Kimlikler*. Çev. Melis Ökten. İstanbul: Metis Yayınları, 2017.
- Bar-Tal, Daniel. "Causes and Consequences of Delegitimization: Models of Conflict and Ethnocentrism." *Journal of Social Issues* 46, (1990): 65-81.
- Bernasconi, Robert. *İrk Kavramını Kim İcat Etti? Felsefi Düşünce de İrk ve İrkçilik*. Haz. Zeynep Direk. Çev. Zeynep Direk, İsmail Esiner, Tendü Meriç, Nazlı Öktem. İstanbul: Metis Yayınları, 2022.
- Bernier, François. "A New Division of the Earth, according to the Different Species or Races of Men who Inhabit It." *Journal des Scavans* 12, (1684): 148–55.
- Bezci, Bünyamin. "Avrupa'da Göç Politikaları, İslamofobi ve Aşırı Sağın Yükselişi." İçinde *Avrupa'da Göç ve İslamofobi*, ed. Bünyamin Bezci, Soner Tauscher ve Fikret Topal, 1-18. Ankara: Karınca Yayınevi, 2017.
- Campbell, Ian. "Carlyle and the Negro Question Again." *Criticism* 13, no.3 (1971): 279-90.
- Cartledge, Paul. *The Greeks: a portrait of self and others*. New York, NY: Oxford University Press, 2002.
- Diñsoy, Ziya. "Hegel ve İrkçilik Problemi: Bir Efsanenin Reddi." *Sofist* 6, (2023): 83-99.
- Erdem, Ekin. "Kant ve Hegel'in Felsefi Sistemlerinin Siyasal İzdüşümleri." içinde *Al Farabi Journal 7. Uluslararası Sosyal Bilimler Kongresi Tam Metin Bildiri Kitabı*. Bursa: 1-2 Mayıs 2020.
- Eroglu Sager, Z. Hale. "A Place under the Sun: Chinese Muslim (Hui) Identity and the Constitutional Movement in Republican China." *Modern China* 47, no. 6 (2021): 825-58.

- Eskicioğlu, Yiğit Cem. “İslamofobik Nefret Söylemi Aracı Olarak “Mem”ler.” *TRT Akademi* 7, no. 15 (2022): 704-33.
- Flaig, Egon. “Die systematische Konstruktion des Untermenschen im philosophischen Diskurs.” *İçinde Konstruktionen von Wirklichkeit: Bilder im Griechenland des 5. und 4. Jahrhunderts v. Chr.*, ed. Ralf von den Hoff ve Stefan Schmidt, 42-9. Stuttgart: Franz Steiner Verlag, 2001.
- Giddings, Franklin Henry. *Principles of Sociology: An Analysis of The Phenomena of Association and of Social Organization*. New York, NY: Macmillan, 1896.
- Haslam, Nick ve Stratemeyer, Michelle. “Recent research on dehumanization.” *Current Opinion in Psychology* 11, (2016): 25-9.
- Haslam, Nick, Loughnan, Stephen, Reynolds, Catherine ve Wilson, Samuel. “Dehumanization: A new perspective.” *Social and Personality Psychology Compass* 1, no.1 (2007): 409-22.
- Haslam, Nick. “Dehumanization: An Integrative Review.” *Personality and Social Psychology Review* 10, no. 3 (2006): 252-64.
- Hegel, Georg Wilhelm Friedrich. *The Philosophy of History*. Çev. J. Sibree, M.A. Kitchener, Ontario: Batoche Books, 2001.
- Hilberg, Raul. *Die Vernichtung der europäischen Juden*. Frankfurt am Main: Fischer-Taschenbuch-Verlag, 1990.
- Holtz, Peter, Dahinden, Janine ve Wagner, Wolfgang. “German Muslims and the ‘Integration Debate’: Negotiating Identities in the Face of Discrimination.” *Integrative Psychological and Behavioral Science* 47, no. 2 (2013): 231-48.
- Hölscher, Tonio. “Menschenbilder in der altgriechischen Kunst.” *İçinde Menschen-Bilder*, ed. Markus Hilgert ve Michael Wink, no 54, 27-47. Berlin, Heidelberg: Springer, 2012.
- Hume, David. *Essays: Moral, Political, and Literary*. Ed. Eugene F. Miller. Indianapolis: Liberty Fund Inc. 1985.
- Hund, Wulf D. “Dehumanization And Social Death As Fundamentals Of Racism.” *İçinde The Routledge Handbook of Dehumanization*, ed. Maria Kronfeldner, 231-45. New York, NY: Routledge, 2021.

Kant, Immanuel. *Observations on the Feeling of the Beautiful and Sublime*. Ed. Karl Ameriks ve Desmond M. Clarke. New York, NY: Cambridge University Press, 2011.

Kleingeld, Pauline. "Kant's Second Thoughts On Race." *The Philosophical Quarterly* 57, (2007): 573-92.

Knoll, Manuel. "8. Der Status der Bürger, der Frauen, der Fremden und der Sklaven in Magnesia." İçinde *Platon: Gesetze/Nomoi*, ed. Christoph Horn, 143-64. Münih: Akademie Verlag, 2014.

Kronfeldner, Maria. "Introduction: Mapping Dehumanization Studies." İçinde *The Routledge Handbook Of Dehumanization*, ed. Maria Kronfeldner, 1-37. New York, NY: Routledge, 2021.

Kteily, Nour, Bruneau, Emily, Waytz, Adam ve Cotterill, Sarah. "The Ascent of Man: Theoretical and e-Empirical Evidence for Blatant Dehumanization." *Journal of Personality and Social Psychology* 109, no. 5 (2015): 901-31.

Lange, Lynda. "Woman is not a Rational Animal: On Aristotle's Biology of Reproduction." İçinde *Discovering Reality Feminist Perspectives on Epistemology, Metaphysics, Methodology, and Philosophy of Science*, ed. Sandra Harding ve Merrill B. Hintikka, 1-15. Dordrecht: Springer, 1983.

Leppin, Von Volker. "Politische Sorge und endzeitliche Erwartungen Wahrnehmungen Südosteuropas in Wittenberg." *Zeitschrift für Siebenbürgische Landeskunde* 40, (2017).

Leyens, Jacques-Philippe, Demoulin, Stephanie, Vaes, Jeroen, Gaunt, Ruth ve Paladino, Maria Paola. "Infrahumanization: The wall of group difference." *Social Issues and Policy Review* 1, no.1 (2007): 139-72.

Mbembe, Achille. *Zenci Aklın Eleştirisi*. Çev. Özge Arasan Simon ve Volkan Çandar. İstanbul: İletişim Yayınları, 2021.

McCready-Flora, Ian C. "Aristotle on Reasoning and Rational Animals." *Australasian Journal of Philosophy* 101, no. 2 (2023): 470-85.

Meillassoux, Claude. *Anthropologie der Sklaverei*, Paris., Campus Frankfurt / New York Editions de la Maison des Sciences de l'Homme, 1989.

Özkan, Fatih. "Sokrates ve Platon Felsefesinde İnsan Sorunu." *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 18, (2019): 1-20.

Pagden, Anthony ve Lawrance, Jeremy. *Vitoria: Political Writings*. Cambridge University Press, 2010.

Platon. *Devlet*. Çev. Sabahattin Eyuboğlu ve M. Ali Cimcoz. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2011.

Platon. *Werke Cilt 8*. Haz. Gunther Eigler, Nomoi, Tomoi 1-12, 778a, Darmstadt: WBG Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 2011.

Rohrman, Eckhard. *Mythen und Realitäten des Anders-Seins: Gesellschaftliche Konstruktionen seit der frühen Neuzeit*. Wiesbaden: VS Verlag für Sozialwissen, 2007.

Salter, Jan. "Adam Smith On Slavery." *History of Economic Ideas* 4, no. 1/2 (1996): 225-51.

Schiller, Friedrich. "Was heißt und zu welchem Ende studiert man Universalgeschichte?." 1789, <https://www.projekt-gutenberg.org/schiller/universl/universl.html> (erişim tarihi: 07.08.2023).

Schulz, Raimund. *Als Odysseus staunte, Die griechische Sicht des Fremden und das ethnographische Vergleichen von Homer bis Herodot*. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 2020.

Senemoğlu, Olkan. "Antik Yunan Siyasal Düşünüşünde İnsan Doğası ve Toplum Anlayışı: Platon ve Aristoteles." *İnsan ve İnsan* 3, no. 10 (2016): 42-63.

Smith, Adam. *An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations Book 4 (1776)*. ed. Edwin Cannan, Chicago: University of Chicago Press, 1977.

Smith, David Livingstone. "Dehumanization, Essentialism, and Moral Psychology." *Philosophy Compass* 9, (2014): 814-24.

Smith, David Livingstone. *Making Monsters: The Uncanny Power of Dehumanization*. Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press, 2021.

Smith, David Livingstone. *On Inhumanity Dehumanization And How To Resist It*. New York, NY: Oxford University Press, 2020.

Souček, Jan. “Griechen und Barbaren bei den Griechischen Schriftstellern des 5. Jahrhunderts V. Chr., Acta Universitatis Carolinae.” *Philologica 3 / Graecolatina Pragensia XXIV* (2012): 173-84.

Loughnan, Steve, Haslam, Nick ve Kashima, Yoshihisa. “Understanding the Relationship between Attribute-Based and Metaphor-Based Dehumanization.” *Group Processes & Intergroup Relations* 12, no. 6 (2009): 747–62.

Stuurman, Siep. “Dehumanization Before the Columbian Exchange.” İçinde *The Routledge Handbook of Dehumanization*, ed. Maria Kronfeldner, 39-52. New York, NY: Routledge, 2021.

Sypher, Wylie. “Hutcheson and the “Classical” Theory of Slavery.” *The Journal of Negro History* 24, no. 3 (1939): 263-80.

Tauscher, Soner. “Almanya’da Irkçılığın Üç Evresi: Antisemitizm - Türkofobi – İslamofobi.” İçinde *Almanya’da Kurumsal Irkçılık ve NSU Terör Örgütü*, ed. Enes Bayraklı ve Esra Sağlam, 153-91. İstanbul: TAV Yayınları, 2023.

The International Organization for Migration, “More than 5,000 Deaths Recorded on European Migration Routes since 2021: IOM.” Erişim 10 Haziran 2023. <https://www.iom.int/news/more-5000-deaths-recorded-european-migration-routes-2021-iomi>

Toynbee, Arnold. *Tarih Bilinci*. İstanbul: Bateş Yayınları, 1978.

Väyrynen, Tuure ve Laari-Salmela, Sari. “Men, Mammals, or Machines? Dehumanization Embedded in Organizational Practices.” *Journal of Business Ethics* 147, no. 1 (2018): 95-113.

Wallerstein, Immanuel. *Tarihsel Kapitalizm*. İstanbul: Metis Yayınları, 2012.